

Studie ze sociologické teorie

Robert K. Merton

PŘELOŽILA JANA OGROCKÁ

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ
PRAHA 2000

Obsah

Tato kniha byla vydána za laskavého přispění vlády Spojených států amerických.

This book was published with gracious help and contribution from the government of the United States.

Vydalo **SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON)**, Praha 2000.
Vydání první.

Z anglických originálů, vydaných v nakladatelství Free Press, A Division of Simon & Schuster, Inc., New York, přeložila Jana Ogrocká.

Doslov a životopis autora napsal a bibliografie sestavil Miloslav Petrušek.

Ediční řada *MOST (Moderní sociologické teorie)*, 1. svazek.

Rediguje Miloslav Petrušek.

Odpovědná redaktorka Alena Miltová.

Návrh obálky a sazba Filip Blažek.

Výtiskl ÚJI, a. s., Elišky Přemyslovny 379, Praha 5-Zbraslav.

Adresy vydavatelů:

Alena Miltová, Rabyňská 740/12, Praha 4-Kamýk.

Jiří Ryba, U Národní galerie 469, Praha 5-Zbraslav.

Adresa nakladatelství:

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

Jilská 1, 110 00 Praha 1.

Distribuce pro Slovensko:

Artforum, Radvanská 1, 811 03 Bratislava.

Published by The Free Press,

© 1967, 1976, 1976 by Robert K. Merton,
reprinted by permission.

Translation © Jana Ogrocká 2000

Epilogues © Miloslav Petrušek 2000

ISBN 80-85850-92-3

O historii a systematice sociologické teorie	7
Strukturální analýza v sociologii	66
Nepředvídané důsledky záměrného sociálního jednání	116
Sociální struktura a anomie	132
Byrokratická struktura a osobnost	178
Sebenapňující se prorocství	196
Kánon antisociologa	220
Ediční poznámka	228
Poslední klasik moderní sociologie – Robert King Merton (<i>Miloslav Petrušek</i>)	230
Robert King Merton – stručná biografie	264
Hlavní publikace Roberta K. Mertona	267
Vybrané texty o životě a díle Roberta K. Mertona	268
Rejstřík jmenný	269
Rejstřík věcný	278

O historii a systematice sociologické teorie

„Věda, která se zdráhá zapomenout na své zakladatele, je ztracena.“

„Pro vědu v raných stadiích je příznačná... jak ambiciózní hloubka cílů, tak povrchnost v nakládání s detaily.“

„Ale jak nás učí historie vědy, dostat se na dosah k pravdivé teorii a chopit se její správné aplikace jsou dvě naprosto odlišné věci. Všechno důležité řekl už dříve někdo, kdo to neobjevil.“

ALFRED NORTH WHITEHEAD
The Organisation of Thought

Přestože tyto stati hojně čerpají z prací starších sociologů, nezabývají se historií sociologické teorie, nýbrž systematickým základem jistých teorií, s nimiž dnes sociologové pracují. Rozdíl zde naprosto není bezvýznamný. A přesto se historie a systematicka vědy v oslovách studijních programů a ve vědeckých publikacích často směšují. Vlastně lze říci, že až na dvě výjimky, jimiž se čím dál jasněji stávají psychologie a ekonomie, mají společenskou vědu obecně v daleko větší míře než takové vědy jako biologie, chemie nebo fyzika tendenci směšovat současnou teorii a její historii.¹

---

¹ V tomto rozboru bylo využito dřívějšího pojednání o postavení sociologické teorie „The position of sociological theory“, *American Sociological Review* 13, 1949, str. 164–168. S případnými poznatkami o úloze historie sociálního myšlení jako věci odlišné od role současné sociologické teorie přichází Howard Becker v článku „Vitalizing sociological theory“, tamtéž 19, 1954, str. 377–388, zejména pak str. 379–381; novější přesvědčivý a hojnosti příkladů rozvedený výklad k této otázce viz v Joseph Berger, Morris Zelditch Jr. a Bo Anderson, *Sociological Theories in Progress*, Houghton Mifflin Company, Boston,

NAIVNÍ SMĚŠOVÁNÍ HISTORIE A SYSTEMATIKY

Sklon sociologů slučovat historii teorie s její systematickou je symbolicky příznačný. Auguste Comte, který je často nazýván otcem sociologie, je také označován za otce historie vědy.² Toto sice svůdné, nicméně neblahé zamě-

² 1966, str. ix-xii; dále k této problematice viz William R. Catton, *From Animistic to Naturalistic Sociology*, McGraw Hill, New York, 1966. Poněkud odlišný názor na povahu a funkce sociální teorie nalezne čtenář v Theodore Abel, „The present status of social theory“, *American Sociological Review* 17, 1952, str. 156-164, a také v diskusi k tomuto článku od Kennetha E. Bocka a Stephena W. Reeda na str. 164-167; dále viz Herbert Blumer „What is wrong with social theory?“, tamtéž 19, 1954, str. 3-10.

³ Činí tak např. George Sarton v *The Study of the History of Science*, Harvard University Press, Cambridge, 1936, str. 3-4. To, zda je status *toho pravého* otce sociologie přisuzován Comtovi, Marxovi, Saint-Simonovi či někomu jinému z řady dalších, je zčásti otázkou názoru a zčásti důsledkem neověřeného předpokladu stran toho, jak se objevují a jak krystalizují nové disciplíny. O věc názoru jde proto, že u vědy nemáme žádná všeobecně uznávaná kritéria pro určení otcovství; neověřeným předpokladem pak je, že podle analogie s biologií má každá věda příznačně *jednoho* otce. Historie vědy ve skutečnosti naznačuje, že pravidlem zde bude polygeneze. Nelze však pochybovat o tom, že s termínem „sociologie“, s oním hrozným hybridem, který měl od té doby už naporád označovat vědu o společnosti, přišel v roce 1839 Auguste Comte. Protesty vědců proti tomuto dnes již zdomácněnému barbarismu se ozývají dnes jako tehdy. Jedním z nespočetných příkladů je námítka, již roku 1852 vyslovil nadaný a většinou opomíjený sociální teoretik George Cornewall Lewis: „...hlavním nedostatkem vědeckého termínu utvořeného z části z anglického, z části z řeckého slova je, že cizinci neznalému našeho jazyka je nesrozumitelný. Pan Comte navrhl slovo *sociologie*; co bychom ale řekli německému autorovi, který by užíval slova *Gesellologie*, případně *Gesellschaftologie*?“ Tato námítka se nachází v Lewisově *A Treatise on the Methods of Observation and Reasoning in Politics*, London, 1852, II, str. 337, pozn. K historii tohoto slova jako takového viz Victor Branford, „On the origin and use of the word sociology...“, *Sociological Papers*, London, 1905, I, str. 3-24, a L. L. Bernard a Jessie Bernard, *Origins of American Sociology*, T. Y. Crowell, New York, 1943, str. 249.

ňování právě platné sociologické teorie s historií sociologických idejí způsobuje, že se opomíjejí jejich zásadně odlišné funkce.

Patříčné rozlišování mezi historií a systematickou vědy by mohlo vést k sepsání autentických historií. Ty by se vyznačovaly součastmi a formálními charakteristikami lepších historií jiných věd. Zabývaly by se takovými věcmi jako celkovou filiací sociologických idejí, tím, jak se vyvíjely, souvislostmi teorie s měnícím se sociálním původem a následným společenským postavením jejich exponentů, interakcí teorie a měnící se sociální organizace sociologie, šířením teorie z center sociologického myšlení a jejími modifikacemi v průběhu tohoto šíření, jakož i tím, jak byla ovlivněna změnami v okolní kultuře a sociální struktuře. Praktické uplatnění tohoto rozdílu by zkrátka a dobře vedlo k sociologické historii sociologické teorie.

Sociologové se ale drží veskrze zápečnické, téměř až pickwickovské koncepce historie sociologické teorie jakožto sbírky kritických shrnutí dřívějších teorií, přizdobené krátkými životopisy hlavních teoretiků. To vysvětluje, proč se bezmála všichni sociologové cítí být způsobili vyučovat a psát „historii“ sociologické teorie – vždyť jsou koncem konců obeznámeni s klasickými spisy dřívější doby. Ale takové pojetí historie teorie není ve skutečnosti ani historií, ani systematickou, nýbrž pouze špatně vymyšleným hybridem.

Tato koncepce je v dnešní intelektuální práci vlastně anomálií a signalizuje prohlubující se převrácení rolí sociologů a historiků. Sociologové se totiž drží své úzce omezené, mělké koncepce historie idejí právě v době, kdy nová generace specializovaných historiků vědy široce a do hloubky čerpá ze sociologie, psychologie a politiky vědy, aby našla teoretická vodítka k interpretaci jejího vývoje.³

³ K důslednějším zastáncům nové historie vědy patří Charles Gillispie,

Specializovaná historie vědy zahrnuje inteligentní, nicméně mylné koncepte, které dávaly smysl v době, kdy byly formulovány, ale později byly zpochybněny neúspěšným empirickým ověřováním nebo nahrazeny koncepty, které více odpovídaly rozhojněným a nově zjištěným věcným faktům. Zahrnuje také scestná východiska, dnes archaická a překonaná doktrína a jak plodná, tak neplodná omylná minulost. Vůdčím principem historie vědy je snažit se pochopit, jaký byl skutečný vývoj v té či oné vědě nebo v komplexu věd, ne jenom podat přehled vědecké teorie v chronologickém sledu. A především není účelem tohoto druhu historie dnešního vědce poučovat v právé platné teorii, metodologii nebo technice jeho vědy. Historie a systematika vědecké teorie mohou být uvedeny do souvislosti, teprve až se uzná jejich odlišnost.

VEŘEJNÉ ZÁZNAMY SOCIOLOGICKÉ TEORIE

Sociologové a historikové vědy si dramaticky vyměnili role v ještě jiném, úzce souvisejícím smyslu. Zatímco historikové příčinnivě sbírají „orální historii“⁴ nedávné minulosti věd – nahrávají cílené rozhovory s hlavními

Henry Guerlac, Rupert Hall, Marie Boas Hallová, Thomas Kuhn, Everett Mendelsohn, Derek Price, Robert Schofield, L. Pearce Williams a A. C. Crombie.

⁴ Přešel s ní historik Allan Nevins jako s prostředkem k zachráněním unikajících dat o historické přítomnosti. Orální historie využívá dotazovací metod, které jsou doma spíše u terénních sociologů než u historiků, kteří jsou tradičně mistry v sbírání a rozebírání písemných materiálů. K popisu orální historie, výzkumné metody, která se rozšířila daleko za hranice své domovské Kolumbijské univerzity, viz *The Oral History Collection of Columbia University*, Oral History Research Office, New York, 1964, sv. 1 a každoroční dodatky.

Například Americký fyzikální institut sbírá pod vedením Charlese Weinera orální a písemnou historii nukleární fyziky; Weinerovy postupy by mohli docela dobře napodobit sociologové zabývající se současnou historií svého oboru.

účastníky této historie –, sociologové stále omezují svou pozornost na veřejné dokumenty. Zde máme další příklad toho, jak historikové-novousedlíci předstihují sociology-domorodce, jimž historikové zjevně vděčí za dotazovací techniky. Stručně řečeno, zatímco historikové věd o fyzikálním a živém světě začínají psát analytické historie, jež se zčásti opírají o *sociologii* vědy,⁵ sociologové nepřestávají na historii sociologické teorie nahlížet jako na soubor kritických shrnutí po sobě jdoucích teoretických systémů.

Z této omezené koncepce přirozeně plyne, že klíčovými pramennými materiály jsou pro sociology vydané práce popisující tyto teoretické systémy: například práce Marxe, Webera, Durkheima, Simmela, Pareta, Sumnera, Cooleyho a jiných autorů méně imponantního formátu. Ale tato zdánlivě zcela odůvodněná volba pramenných materiálů naráží na úskalí rozdílu mezi konečnými verzemi vědeckého díla, jaké vycházejí tiskem, a vlastním průběhem zkoumání, postupem, jehož se vědec držel. Tento rozdíl tak trochu připomíná rozdíl mezi učebnicí o „vědecké metodě“ a tím, jak vědci při své práci skutečně myslí, co cítí a jak si při ní počínají. Knihy o metodě přinašejí ideální vzorce: jak by vědci *měli* myslet, cítit a jednat. Každý, kdo se zabývá zkoumáním, ale ví, že tyto uspořádané normativní vzorce nevyhovují nic o přibližně neuspořádaných a příležitostnými náhodami vyvolaných úpravách, k nimž se vědci v průběhu zkoumání uchylují. Vědecká stať či monografie zpravidla mají bezvadnou podobu, která reprodukuje nanejvýš jen nepatrnou část intuitivních skoků, nesprávných východisek, omylů, nepřesných závěrů a šťastných náhod, jimiž se to

⁵ Příklady sociologicky zabarvené historie vědy je možno najít v ročníce *History of Science*, která začala vycházet v roce 1962 pod redakčním vedením A. C. Crombieho a M. A. Hoskinse; viz též Marshall Claggett, red., *Critical Problems in the History of Science*, University of Wisconsin Press, Madison, 1959.

ve zkoumání ve skutečnosti jen hemží. Veřejné dokumenty vědy proto nepředstavují dostatečné výchozí materiály potřebné k rekonstrukci toho, jak vlastně vědecký vývoj probíhal.

Pojetí historie sociologických idejí jako řady kritických zpráv o publikovaných idejích nesmírně pokulhává za dávnou rozpoznanou realitou. Už před třemi sty lety, ještě před evolučním vynálezem vědeckého pojednání, bylo známo, že typicky neosobní, chladně korektní, konvencionalizovaný jazyk vědy je sice s to sdělit nejholejší, nejpodstatnější fakty nových vědeckých příspěvků, že ale nemůže reprodukovat skutečný průběh zkoumání. Jinými slovy, už tehdy se uznávalo, že historie a systematika vědecké teorie vyžadují každá jiný druh základního materiálu. Na samém začátku sedmnáctého století si Francis Bacon povšiml a zároveň posteskl:

Že žádný poznatek nebyl nikdy předložen v takovém pořádku, v jakém byl postupně zjištěn, a to ani v matematice, i když se to nezdá vzhledem k tomu, že k důkazu a podepření tvrzení stojících na konci se využívá tvrzení či předpokladů stojících na začátku.⁶

Se stejným postřehem od té doby opakované, a zdálo by se, že nezávisle na sobě, přicházeli další a další pronikaví myslitelé. O století později se tak ve velmi podobném smyslu vyjádřil Leibniz v dopise, který byl sice osobní a nebyl určen k zveřejnění, který se ale nakonec také stal součástí historické dokumentace:

Descartes v nás chce vzbudit dojem, že v podstatě nic nepřčetl. To je trochu příliš. Je přece dobré studovat objevy jiných

---

⁶ Francis Bacon, *The Works of Francis Bacon*. Sebrali a redakčně upravili James Spedding, Robert Leslie Ellis a Douglas Denon Heath, Riverside Press, Cambridge, England, 1863, VI, str. 70.

způsobem, který by nám odhalil zdroj těchto objevů a učinil je tak jaksi také našimi. Přál bych si, aby nás autoři seznamovali s historií svých objevů a s kroky, které je k nim přivedly. Když to opomenou udělat, musíme se snažit jejich postup uhádnout, abychom mohli mít z jejich díla více. Kdyby to za nás dělali kritické ve svých recenzních pracích [a zde je zajisté třeba se velkého matematika a filosofo zeptat: jak?], prokázali by veřejnosti velkou službu.⁷

Bacon i Leibniz v podstatě říkají, že suroviny potřebné pro historii a pro systematiku vědy se významně liší. Jeli-kož ale vědci obvykle publikují své myšlenky a zjištění ne proto, aby historikům pomohli rekonstruovat své metody, ale proto, aby své současníky, a jak doufají, i budoucí generace seznámili se svým přispěním k vědě, většinou svá díla i nadále vydávají spíše v logicky přesvědčivé než v historicky deskriptivní formě. V důsledku této praxe se znovu objevují podobné námitky, jako byly ty, jež vznesl Bacon a Leibniz. Téměř dvě století po Leibnizovi uvádí Mach, že podle jeho názoru se za tisíciletí, která uplynula od nástupu euklidovské geometrie, situace nezměnila k lepšímu. Vědecké a matematické výklady stále tíhnou k logické kasuistice a nemapují skutečné stezky zkoumání:

Euklidovský systém myslitele okouzil svou logickou dokonalostí a pro tento obdiv se přehlížely jeho stinné stránky. Velké badatele, dokonce včetně těch dnešních, to svádí následovat v prezentaci výsledků svých zkoumání Euklidův příklad, a k velké škodě vědy tak ve skutečnosti skrývají své metody zkoumání.⁸

---

⁷ Gottfried Wilhelm Leibniz, *Philosophischen Schriften*, red. C. I. Gerhardt, Berlin, 1887, III, str. 568, dopis Louisi Bourquetovi z Vídně, 22. března 1714.

⁸ Ernst Mach, *Space and Geometry*, přel. T. J. McCormack, Open Court Publishing Co., Chicago, 1906, str. 113, kurziva doplněna.

V jistém smyslu znamená ale Machův postřeh krok zpět. Mach nevidí to, co několik století před ním tak jasně viděl Bacon: že dokumenty vědy se nutně budou lišit podle toho, zda mají přispět k platnému systematickému vědění nebo k lepšímu historickému pochopení toho, jak se vyvíjí vědecká práce. Stejně jako Bacon a Leibniz však i Mach naznačuje, že si nemůžeme dělat naději na rekonstrukci vlastní historie vědeckého zkoumání, pokud budeme věnovat pozornost pouze konvencionalizovaným publikovaným zprávám.

K témuž závěru nedávno dospěl fyzik A. A. Moles, který prohlásil, že vědci jsou „profesionálně školeni k tomu, aby před sebou skrývali své nejhlubší myšlenky“ a „aby mimovolně zveličovali racionální stránku“ vykonané práce.⁹ Na tomto místě je třeba zdůraznit, že obvyklá praxe, kdy se skutečný průběh zkoumání přechází mlčením, je z velké části důsledkem zvyklosti pojících se k vědecké publikaci, jež si žádají pasivní jazyk a celkovou úpravu naznačující, že myšlenky se rozvíjejí bez přispění lidského mozku a že zkoumání je prováděno bez přispění lidské ruky.

Toto zjištění zobecnila botanička Agnes Arberová, která uvádí, že „způsob prezentace vědecké práce... utvářejí myšlenkové předsudky dané doby“. Ale přestože se styly vědeckého líčení v závislosti na panujících intelektuálních závazcích doby navzájem liší, všechny podávají spíše stylizovanou rekonstrukci zkoumání, místo aby věrně popisovaly jeho skutečný vývoj. Arberová tak například uvádí, že v euklidovském období, kdy byla vysoce ceněna dedukce, se vlastní průběh zkoumání zastíral „umělým navlákáním tezí na libovolně vybranou nit dedukce“, čímž se zatemňovala jeho empirická stránka. Dnes, kdy je

⁹ A. A. Moles, *La création scientifique*, Genève, 1957, jak jej cituje Jacques Barzun, *Science: The Glorious Entertainment*, Harper & Row, New York, 1964, str. 93.

vědec „pod nadvládou induktivní metody, a to i v případě, že ve skutečnosti dospěl ke své hypotéze pomocí analogie, ho instinktivní reakce nutí zakrývat stopy a celé své dílo – ne pouze důkaz – podávat v induktivní podobě, jako kdyby svých závěrů skutečně dosáhl právě takovým postupem“.¹⁰

Podle Agnes Arberové se se snahou zachytit retikulární charakter myšlení setkáváme pouze v nevědecké literatuře:

Lawrence Sterne a jistí, jeho technikou ovlivněni moderní spisovatelé [zcela jasná narážka na takové impresionisty jako James Joyce a Virginia Woolfová] v duchu viděli – a snažili se přenést do jazyka – spleť, nelineární chování lidské mysli, jak přeskakuje sem a tam bez ohledu na třmeny časového sledu; ale jen málo [vědců] by se odvážilo riskovat takové experimenty.¹¹

K dojmu, že neschopnost sociologie rozlišovat mezi historií a systematickou teorií bude nakonec překonána, nicméně vede cosi víc než jenom čirý a nezralý optimismus. Za prvé, někteří sociologové již rozpoznali, že běžné veřejné dokumenty nejsou dostatečným základem pro vystopování skutečné historie sociologické teorie a zkoumání. Začali k nim tedy přidávat jiné druhy pramenových materiálů: vědecké zápisky a deníky (např. Cooley), korespondenci (např. Marx-Engels, Ross-Ward), autobio-

¹⁰ Agnes Arber, „Analogy in the history of science“, v M. F. Ashley Montagu, red., *Studies and Essays in the History of Science and Learning offered in Homage to George Sarton*, Henry Schuman, New York, 1944, str. 222–233, cit. ze str. 229.

¹¹ Agnes Arber, *The Mind and the Eye: A Study of the Biologist's Standpoint*, Cambridge University Press, Cambridge, 1954, str. 46. Kapitola pátá „Biolog a psané slovo“ („The Biologist and the Written Word“) – a vlastně celá tato útlá, pronikavá a hluboce poučená knížka – by měla být pro historika kteréhokoli vědeckého oboru, sociologii nevyjímaje, povinnou studijní literaturou.

grafie a biografie (např. Marx, Spencer, Weber a řada dalších). Dnešní sociologové občas zveřejňují nic nezastírající kroniky otevřeně zaznamenávající, jak jejich sociologická šetření ve skutečnosti probíhala, plně různých podobností o intelektuálních a společenských vlivech, národních případnutích na data a myšlenky, omylech, přehlédnutích, odklonech od původního plánu zkoumání a o všemožných epizodách, které se objevují při zkoumání, ale většinou nebývají součástí nakonec zveřejněné zprávy.¹² I když jsou takové kroniky teprve v počátcích, významně rozšiřují praxi, s níž přišel Lester F. Ward ve svých šestisvazkových *Záblescích kosmu*,¹³ kde každý esej uvedl „historickou skicou, která pouze objasňuje, kdy, kde, jak a proč byl napsán“.¹⁴

¹² Příklady: podrobný metodologický dodatek, který napsal William Foote Whyte k rozšířenému vydání *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*, University of Chicago Press, Chicago, 1955; pojednání E. H. Sutherlanda o vývoji jeho teorie diferenciací asociací v Albert Cohen, Alfred Lindesmith a Karl Schuessler, red., *The Sutherland Papers*, Indiana University Press, Bloomington, 1956; Edward A. Shils, „Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties“, *British Journal of Sociology*, červen 1957, str. 130–145; Marie Jahoda, Paul F. Lazarsfeld a Hans Zeisel, *Die Arbeitslosen von Marienthal*, 2. nerevidované vydání, Verlag für Demoskopie, Bonn, 1960, s novým Lazarsfeldovým úvodem o intelektuálních zdrojích, atmosféře sociologického a psychologického myšlení a průběhu vývoje výzkumu. V roce 1964 vyzvaly zájem o to, jak to ve skutečnosti bylo s různými sociologickými výzkumy, dva soubory takových pojednání: Phillip E. Hammond, red., *Sociologists at Work: The Craft of Social Research*, Basic Books, New York, a Arthur J. Vidich, Joseph Benseman a Maurice R. Stein, red., *Reflections on Community Studies*, John Wiley & Sons, New York.

¹³ *Glimpses of the Cosmos*, G. P. Putnam, New York a London, 1913–1918.

¹⁴ Další příklad vzájemného prolínání sociologovy práce, jeho životní historie a sociální organizace jeho oboru najde čtenář v biografickém esejí Williama J. Gooda, Larryho Mitchella a Franka Furstemberga v *Selected Works of Willard W. Waller* (v tisku).

Druhou slibnou známkou je, že se roku 1965 objevil *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, první časopis, který se věnuje čistě historii behaviorálních věd (vedle přinejmenším dvou desítek významnějších a více než stovky menších časopisů věnovaných historii fyzikálních věd a věd o živé přírodě). Třetí známkou je rostoucí zájem o studium historie sociálního zkoumání. Cestu ukázal například Nathan Glazer ve svém skutečně historickém eseji o „Vzestupu sociálního výzkumu v Evropě“. Paul F. Lazarsfeld zase zahájil program speciálních monografií pojednávajících o raném vývoji empirického sociálního výzkumu v Německu, Francii, Anglii, Itálii, Nizozemí a Skandinávii.¹⁵ Alvin Gouldner pak ve své nejnovější práci o Platonově společenské teorii¹⁶ přichází s nadějným precedentem pro monografie hledající souvislosti mezi vývojem sociální teorie a obklopující ji sociální strukturou a kulturou. Takové jsou tedy některé z řady náznaků toho, že sociologové se opravdu obracejí k typicky historickým a typicky sociologickým analýzám vývoje teorie.

KONTINUITA A DISKONTINUITA SOCIOLOGICKÉ TEORIE

Tak jako jiným řemeslníkům hrozí i historikům idejí různá, s jejich profesí spojená nebezpečí. Na jednu z nejvíce rozčilujících a oblužujících nástrah historikové narážejí, kdykoli se pokoušejí určit historickou kontinuitu a diskontinuitu idejí. Je to tak trochu jako chodit po

¹⁵ Nathan Glazer, „The rise of social research in Europe“ v Daniel Lerner, red., *The Human Meaning of the Social Sciences*, Meridian Books, New York, 1959, str. 43–72. Viz první monografii vydanou v rámci Lazarsfeldova programu: Anthony Oberschall, *Empirical Social Research in Germany 1848–1914*, Mouton, Paris a Haag, 1965.

¹⁶ Alvin W. Gouldner, *Enter Plato: Classical Greece and the Origins of Social Theory*, Basic Books, New York, 1965.

provaze, protože i malé vychýlení ze vzpřímené pozice často stačí na to, aby ztratili rovnováhu. Historik idejí se vystavuje riziku, že buď ohlásí nalezení myšlenkové souvislosti tam, kde ve skutečnosti žádná nebyla, nebo neobjeví souvislost tam, kde byla.¹⁷ Když člověk pozoruje chování historiků idejí, nabude přesvědčivého dojmu, že pokud se historikové mylí, táhne je to častěji k prvnímu typu omylu. Ukvapeně uvádějí nepřerušovanou linii předzvěstí, anticipací a náznaků v řadě případů, v nichž jsou tyto anticipace a náznaky, jak plyne z důkladnějšího zkoumání, pouhými smyšlenkami.

Je pochopitelné, že sociologové tuto tendenci s historií vědy sdílejí. Obě skupiny vědců totiž vidí historický vývoj vědy jako postupné přírůstky poznání. Podle tohoto názoru jsou příležitostně nesouvislosti a mezery dány pouze tím, že se nepodařilo vytáhnout ze starých spisů celou informaci. Bez znalosti předchozích prací činí vědci

¹⁷ Tuto věc případně ilustruje to, že jsem v literatuře narazil na v podstatě stejné rozlišení několik let poté, co jsem je podrobně rozvedl ve veřejném přednáškovém kursu. Viz rozpravu o „předchůdcovství“, již podává Joseph T. Clark, SJ, v „The philosophy of science and the history of science“, Clagett, op. cit., str. 103–140, a komentář k této stati od I. E. Drabkina, zejm. str. 152.

Tato shoda myšlenek je dvojnásob příhodná, neboť již nějakou dobu zastávám názor, že historie a sociologie idejí exemplifikují některé z týchž historických a intelektuálních procesů, které popisují a analyzují. Všimněme si například postřechu, že teorii vícenásobných nezávislých objevů ve vědě potvrzuje její vlastní historie, neboť byla vždy po několika generacích znovuobjevována. R. K. Merton, „Singletons and multiples in scientific discovery: a chapter in the sociology of science“, *Proceedings of the American Philosophical Society* 105, říjen 1961, str. 470–486, na str. 475–476. [Viz též v R. K. Merton, „Singleton and Multiples in Science“, *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, red. a úvod Norman W. Storer, University of Chicago Press, Chicago, London, 1973, str. 343–370. – pozn. red.] Viz též další případy sebe-exemplifikujících hypotéz a teorií uvedené v R. K. Merton, *On the Shoulders of Giants*, The Free Press, New York, 1965; Hartcourt, Brace & World, 1967.

objevy, které jsou ve skutečnosti znovuobjeveními (tzn., že jde o zjištění a koncepce, které byly v každém funkčně relevantním aspektu předloženy už dříve). Pro historika, který má přístup jak k dřívější, tak k pozdější verzi objevu, jeho dvojitý výskyt indikuje intelektuální, i když ne historickou kontinuitu, jíž si pozdější objevitel nebyl vědom. Tento předpoklad souvislosti nachází oporu ve skutečnosti, že objevy a myšlenky se ve vědách vyskytují – a existují o tom hojně doklady¹⁸ – vícenásobně a na sobě nezávisle.

Z toho samozřejmě neplyne, že jenom proto, že některé vědecké myšlenky byly plně anticipovány, byly plně anticipovány všechny. Historická kontinuita vědění vyžaduje rozšiřování předchozích poznatků o nové přírůstky, které anticipovány nebyly; a jistým stupněm opravdové diskontinuity se také vyznačují náhlé posuny ve formulaci idejí a v odhalování empirických pravidelností. Jedním krokem v rozvoji sociologie vědy je právě vyřešení problémů identifikace podmínek a procesů přispívajících ke kontinuitě a diskontinuitě vědy.

Otázky rekonstrukce míry kontinuity a diskontinuity jsou vlastní veškeré historii vědy. U těch historiků – například u typické historie sociologie –, které se z větší části omezují na chronologicky uspořádaná shrnutí idejí, však nabývají zvláštní povahy. V pracích, které vylučují seriózní studium vzájemného působení idejí a sociální struktury, se totiž doprostřed scény staví údajné spojení mezi dřívější a pozdější ideou. Historik idejí se tak bez ohledu na to, zda si to uvědomuje, upíná k rozeznávání míry podob-

¹⁸ Novější pojednání, která kriticky třídí doklady v tomto smyslu – doklady posbírané přinejmenším pro období od Bacona po Williama Ogburna a Dorothy Thomasovou – a která poskytují také doplňkový systematický materiál, viz u Merton, „Singletons and multiples in scientific discoveries“, op. cit., a „Resistance to the systematic study of multiple discoveries in science“, *European Journal of Sociology* 4, 1963, str. 237–282.

nosti mezi dřívější a pozdější myšlenkou, přičemž škálu rozdílů obsáhnou termíny jako znovuoobjevení, anticipace, předznamenání a v krajním případě lze jeho postoj vystihnout označením antecededismus.

1. *Znovuoobjevení a předobjevení.* Vícenásobné na sobě nezávislé vědecké objevy se přísne řečeno týkají po věcné stránce identických či funkcionálně rovnocenných idejí a empirických zjištění, jež předložili dva nebo i více vědců, kteří navzájem neměli tušení o své práci. Vyskytnou-li se v příbližně stejné době, říká se jim „simultánní“ nezávislé objevy. Historikové sice nerozpracovali obecně přijímaná kritéria „simultánnosti“, nicméně v praxi se mají vícenásobné objevy za simultánní, pokud k nim dojde v rozpětí několika málo let. Když je mezi funkcionálně zaměřitelnými objevy delší interval, pozdější objev se označuje jako *znovuoobjevení*. Protože historikové vědy nezavedli žádné označení pro dřívější objev, přijímáme proň termín *předobjevení*.

Stanovit míru podobnosti dvou nezávisle rozvinutých myšlenek není snadná záležitost. O nárocích na nezávislost vícenásobného objevu se energicky diskutuje dokonce i v exaktnějších disciplínách, včetně matematiky. Otázkou je, jak velké překrývání už tvoří „identičnost“. V pečlivém srovnání neeuclidovských geometrií, s nimiž přišli Bolyai a Lobačevskij, se například tvrdí, že Lobačevskij rozvinul pět z devíti hlavních složek jejich překrývajících se koncepcí systematictější, plodnější a podrobnější.¹⁹

¹⁹ V anglickém originálu autor zavádí novotvary „adumbrationism“ a „adumbrationist“, které pravdivě českého tvarosloví neumožňují adekvátně přeložit. Vypomáhám si proto latinismy, které snad budou v tomto mírně ironickém významovém kontextu přijatelné. Pozn. překl.

¹⁹ B. Petrovievics, „N. Lobatschewsky et J. Bolyai: Étude comparative d'un cas spécial d'inventeurs simultanés“, *Revue Philosophique* CVIII, 1929, str. 190-214; a starší práce od téhož autora pojednávající v témže smyslu o jiném případě: „Charles Darwin und Alfred Russel Wallace:

Podobně bylo zjištěno, že žádní dva z dvanácti vědců, kteří „se sami za sebe chopili jádra pojetí energie a jejího zachování“, neměli přesně stejnou koncepci.²⁰ Ale po mírném uvolnění kritérií se tyto koncepce obecně charakterizují jako vícenásobné nezávislé objevy. U o něco méně exaktních formulací, které jsou příznačné pro většinu společenských věd, je stanovení věcné identičnosti či funkcionální rovnocennosti nezávisle rozvinutých koncepcí ještě obtížnější.

Vedle zevrubného srovnání dřívější a pozdější verze „téhož“ objevu je však pravděpodobným, ne-li přesvědčivým důkazem ještě jiný druh svědectví: sdělení *pozdějšího* objevitele, že tam kam on už dříve dospěl někdo jiný. Lze předpokládat, že taková sdělení jsou pravdivá. Jelikož moderní éra vědy klade prvořadý důraz na původnost (na rozdíl od dřívějších dob, kdy byly nové myšlenky záměrně podepírány starověkou autoritou), je dost nepravděpodobné, že by se objevitelé sami chtěli zříci nároku na původnost svého díla. Se svědectvími pozdějších objevitelů podávajícími zprávu o předobjeveních se setkáváme ve všech vědách. Například fyzik s bohatou invencí Thomas Young uvedl, že „u několika detailů, anglickým matematikům neznámých, o nichž jsem si myslel, že jsem je objevil poprvé, posléze zjišťuji, že je objevili a vložili cizí tematikové“. Youngovi se zase dostalo omluvy od Fresnela, který zjistil, že neúmyslně duplikoval Youngovu práci o vlnové teorii světla.²¹ Stejně tak Bertrand Russell na ad-

Beitrag zur höheren Psychologie und zur Wissenschaftsgeschichte“, *Isis* VII, 1925, str. 25-57.

²⁰ Thomas S. Kuhn, „Energy conservation as an example of simultaneous discovery“, *Claggett*, op. cit., str. 321-356.

²¹ Alexander Wood, *Thomas Young: Natural Philosopher, 1773-1829*, Cambridge University Press, Cambridge, 1954, str. 65, 188-189. Fresnel Youngovi píše: „Když jsem je [pojednání o teorii světla] podával Institutu, nevěděl jsem o vašich experimentech a o závěrech, jež jste z nich vyvodil, takže jsem jako nová vysvětlení předložil něco, s čím jste

resu svého příspěví k Whiteheadovým a svým *Principia Mathematica* uvádí, že „kus práce odvedl již Frege, ale zpočátku jsme to nevěděli.“²²

Také každý obor společenské vědy a humanitní disciplíny mají svou vlastní sbírku případů, kdy pozdější autoři prohlásí, že jejich příspěvek má nějakého předchůdce, čímž výmluvně dokládají existenci vícenásobných objevů ve svých disciplínách. Zamysleme se jenom nad následující hrstkou typických případů: Pavlov si pospíší s příznáním, že „uznání za první kroky na této cestě [Pavlovova nová metoda zkoumání] patří E. L. Thomdиковi“.²³ Freud, který v literatuře podal důkazy o svém nároku na prvenství objevu ve více než 150 jednotlivých případech, oznamuje: „Hlavní charakteristiku a nejdůležitější část teorie snů – převedení nových deformací na vnitřní konflikt, jakousi vnitřní nepoctivost – jsem později našel u autora, který byl obeznamenán s filosofii, ne však s medicínou, inženýra J. Poppera, který publikoval své *Phantasien eines Realisten* pod jménem Lynkeus.“²⁴ R. G. D. Allen a J. R. Hicks, kteří roku 1934 nezávisle završili moderní ekonomickou teorii hodnoty, nešetřili námahou, aby veřejnost upozornili na své pozdější zjištění, že předobjevitelem jejich teorie je ruský

již dávno předtím přišel Vy.“

²² Bertrand Russell, „My mental development“, v James R. Newman, red., *The World of Mathematics*, Simon and Schuster, New York, 1956, I, str. 388.

²³ I. P. Pavlov, *Lectures on Conditioned Reflexes*, přel. W. H. Gantt, International Publishers, New York, 1928, str. 39–40.

²⁴ Sigmund Freud, *Collected Papers*, přel. Joan Riviere, Hogarth Press, London, 1949, I, str. 302. [Německý originál „Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung“, *Jahrbuch der Psychoanalyse*, 1914; v *Gesammelte Werke*, sv. X. – pozn. překl.] Podrobnější pojednání o tom, jak byl Freud zainteresován na antipacích, znovuobjeveních, předobjevních a prvenstvích, viz u Merton, „Resistance to the systematic study of multiple discoveries in science“, op. cit., str. 252–258.

ekonom Eugen Slutsky (Jevgenij Slutskij), jehož práce se objevila v jistém italském časopise v roce 1915, tedy v době, kdy před řádným koloběhem myšlenek dostala přednost válka. Allen věnoval Slutského dřívější teorii článek a Hicks eponymně nazval základní rovnici teorie hodnoty „Slutského rovnici“.²⁵

Se stejným obrazem se setkáváme i u filosofů. V Mooreových *Principia Ethica*, snad nejvlivnější knize etické teorie dvacátého století, najdeme nyní již dobře známý typ konstatování: „Když již byla tato kniha dokončena, objevil jsem v Brentanově ‚Původu poznání dobra a zla‘ názory, jež se těm mým podobaly mnohem více než názory kteréhokoli jiného z etických autorů, které znám.“ Moore potom shrnuje čtyři hlavní koncepce, v nichž se – jak s trpkým humorem přiznává – „Brentano se mnou na-prosto shoduje“.²⁶

Zprávy o dřívějších formulacích postihují dokonce takové méně významné detaily, jako jsou nově vytvořené slovní obraty. David Riesman tak například zavádí pojem „psychický gyroskop“ a poté oznamuje, že „od doby, kdy jsem napsal shora uvedeně, jsem již zjistil, že stejné metaforu užívá ve svém díle *Personality* Gardner Murphy“.²⁷

²⁵ R. G. D. Allen, „Professor Slutsky's Theory of Consumer Choice“, *Review of Economic Studies*, únor 1936, roč. III, č. 2, str. 120; J. R. Hicks, *Value and Capital*, Clarendon Press, Oxford, 1946. [„Slutského rovnice“ je pro někoho známější jako „Slutského vztah“ (mezi užitečností výrobu, jeho cenou, příjmem spotřebitele a úrovní jeho spotřeby). – pozn. překl.]

²⁶ G. E. Moore, *Principia Ethica*, Cambridge University Press, Cambridge, 1903, str. x-xi. Moore jako pečlivý vědec také uvádí základní rozdíl mezi svými a Brentanovými myšlenkami. Dokládá tak hlavní bod názoru, k němuž zde pomalu dospíváme, totiž že identičnost jistých myšlenek ve dvou či více nezávisle rozvíjených teoriích nemusí znamenat naprostou identičnost těchto teorií jako celků. Sociální a humanitní teorie se nevyznačují tak těsnou logickou soudržností a jasností, aby se shodnost částí rovnala shodnosti celků.

²⁷ David Riesman ve spolupráci s Reuelem Denneyem a Nathanem

Přijít na předobjevení vlastní myšlenky může být dozajista stejně znepokojivé jako zčistajasna v davu narazit na svého dvojníka. Ekonomka Edith Penrosova určitě hovoří za nespočetné množství jiných vědců a badatelů, když říká, že „poté, co jsem sama pracně rozvedla to, v čem jsem viděla důležitou a „originální“ myšlenku, mne často překvapila zneklidňující zkušenost – stejnou myšlenku jsem našla lépe vyjádřenou u nějakého jiného autora“.²⁸

Ještě jiný druh dokladů svědčících o tom, že skutečně dochází k znovuoobjevování, poskytují mnozí vědci a teoretici, kteří přerušili své zkoumání, když zjistí, že je v něm předešli jiní. Opozdilci mají podle všeho velkou motivaci najít alespoň malé rozdíly mezi ranějším dílem něčoho jiného a svým vlastním. Pokud tedy od dalšího zkoumání v původním směru upouštějí, vypovídá to o tom, že podle jejich soudu bylo k významnému závěru dovedeno před nimi. Carl Spearman například vypráví o tom, jak pečlivě doprobna rozvinul teorii „korelačních koeficientů“ k poměřování míry korelace, jen aby zjistil, „že o větší část mé korelační teorie se již postarali – a mnohem lépe – jiní autoři, zejména Galton a Udney Yule. A tak i zde vyšla velká část práce naplano a originální objev, v němž jsem tolik věřil, skončil jako takový k mé lítosti v koši“.²⁹ O zmařeném zkoumání můžeme hovořit i v souvislosti s jednotlivými detaily akademického bádání. Jako příklad nám zde může posloužit historik J. H. Hexter, jenž svým typicky nenuceným, otevřeným způsobem sděluje, že už téměř dokončil dodatek

---

Glazerem, *The Lonely Crowd*, Yale University Press, New Haven, 1950, str. 16, pozn. 6. [Viz český překlad *Osamělý dav*, přel. Igor Hájek a Marcela Mašková, Mladá fronta, Praha, 1968. – pozn. překl.]

²⁸ Edith Penrose, *The Theory of the Growth of the Firm*, John Wiley, New York, 1959, str. 2.

²⁹ Carl Spearman v Carl Murchison, red., *A History of Psychology in Autobiography*, Russell and Russell, New York, 1961, str. 322.

zpochybnující „tezi, že More se v *Utopii* distancoval od Hythlodayových názorů na soukromé vlastnictví, když mne kolega prof. George Parks upozornil na vynikající článek, ve kterém Edward L. Surtz dokazuje totéž. ... Vedle toho článku by byl takový dodatek nadbytečný.“³⁰ Zveřejněné případy zmařených znovuoobjevění ovšem ani zdaleka nenapovídají, jak ohromné množství je asi takových případů, které se nedostaly na veřejnost. Řada vědců a učenců není ochotna vydat tisku, že byli předběhnuti, a tyto případy jsou tedy známy pouze úzkému kroužku jejich blízkých spolupracovníků.³¹

2. *Anticipace a předznámenání*. Historik vědy Thomas S. Kuhn v nedávno vydané knize³² rozlišuje jako fáze ve vývoji vědy „normální vědu“ a „vědecké revoluce“. Většina z publikovaných reakcí na jeho knihu se tak jako Kuhn sám soustřeďuje na občasné skoky kupředu, značící vědeckou revoluci. Ale přestože jsou tyto revoluce nejdramatičtějšími momenty ve vývoji vědy, většina vědců se nejčastěji věnuje práci na „normální vědě“ a postupnými přídatky rozvíjí vědění založené na sdílených paradigmatech (víceméně koherentních souborech předpokladů a představ). Staré pojetí, podle kterého se věda vyvíjí hlavně postupnými přírůstky, Kuhn neodmítá, ale jeho

---

³⁰ J. H. Hexter, *More's Utopia: The Biography of an Idea*, Princeton University Press, Princeton, 1952, str. 34, pozn. Hexter tvrdí, že byl anticipován také v jiném aspektu své práce: „To, že naprosto nesouhlasím s Onckenovou interpretací Morova záměru v *Utopii* a že do velké míry nesouhlasím s jeho analýzou její skladby, jen zdvojnásobuje mé rozmrzení nad tím, že mne předběhl v jedné věci. Iluze, že jsem první, kdo si všiml zlomu v I. knize *Utopie*..., se rozbila, když jsem si přečetl Onckenovu předmluvu k Ritterovu německému překladu.“ Tamtéž, str. 13–14, pozn.

³¹ Více k tomu: Merton, „Singletons and multiples in scientific discovery“, op. cit., str. 479 a dále.

³² Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago, 1962. [Viz český překlad *Struktura vědeckých revolucí*, přel. Tomáš Jeníček, Oikoymenth, Praha, 1997. – pozn. překl.]

základní snahou je doložit, že to zdaleka není všechno. Avšak každý výklad jeho práce v tom smyslu, že akumulace poznatků potvrzených vědeckou obcí je pouhým mytem, by byl v jasném rozporu s historickými doklady.

Názor, že věda se z větší části rozvíjí akumulací poznatků – i když poznamenanou pochybenými výpady, bezradným tápáním a důvěřivým sledováním mylných cest či přechodnými úpadky –, předpokládá, že většina nových myšlenek a zjištění byla již anticipována nebo nějak předznamenána. V každé době se vyskytují náběhy k tomu, co se má záhy rozvinout plněji. K označení měnící se míry podobnosti mezi dřívějšími a pozdějšími formulacemi vědeckých myšlenek a nálezů musíme mít vhodný slovník. Zatím jsme se zabývali jedním extrémem: předobvením a znovuoobjevením, která znamenají věcnou identičnost nebo funkcionální rovnocennost. Anticipace značí o něco menší míru podobnosti, kdy se sice ranější formulace s pozdějšími překrývají, nezaměřují se ale na stejný soubor implikací, ani ke stejnému souboru implikací nevedou. Předznamenání mají s objevem ještě menší podobnost, kdy dřívější formulace doslova pouze nastiňují formulace pozdější, tj. pouze nejasně a vágně přibližují pozdější myšlenky a nepřinášejí ani nesledují žádnou z jejich specifických implikací.

Základní rozdíl mezi znovuoobjevením a anticipacemi nebo předznamenáními je vystižen ve Whiteheadově maximě uvedené v záhlaví této kapitoly: „Ale jak nás učí historie vědy, dostat se na dosah k pravdivé teorii a chopit se její správné aplikace jsou dvě naprosto odlišné věci. Všechno důležité řekl už dříve někdo, kdo to neobjevil.“ Whitehead by byl první, kdo by ocenil historickou ironii toho, že i toto jeho konstatování bylo anticipováno, i když na jeho formulaci si samozřejmě nikdo jiný dělat nárok nemůže. Například matematik, logik a historik idejí Augustus de Morgan si o generaci dříve všiml, že „ve vědě v podstatě ještě nebylo velkého objevu, u kterého by neplatilo, že jeho zárodky se nacházely ve spisech několika

současníků nebo předchůdců člověka, který ho ve skutečnosti učinil“.³³ Bylo zapotřebí jiného mistrného teoretika užívajícího téměř freudovské dikce, aby vystihl zásadní rozdíl mezi předobvením a anticipací: v prvním případě se na rozdíl od druhého myšlenka či zjištění sleduje natolik seriózně, že se ozřejmí jejich implikace.³⁴

Historikové idejí však na tyto základní rozdíly často zapomínají. Hojný výskyt skutečných znovuoobjevení je někdy vede k zvolňování kritérií věcné identičnosti či funkcionální rovnocennosti, takže potom za „znovuoobjevení“ prohlašují formulace, které byly v minulosti chápány pouze neurčitě. V krajním případě jsou historikové s to se bez takových kritérií zcela obejít a hrát hru na nalézání „anticipací“ a „předobvení“, kde to jen lze. Tato tendence zveličovat podobnosti a přehlížet rozdíly dřívějších a pozdějších formulací je u historiků idejí velmi rozšířenou nemocí z povolání.

Současní historikové vědy, kteří jsou hluboce rozčarováni sklonem svých předchůdců vymýšlet všelijaké anti-

³³ Augustus de Morgan, *Essays on the Life and Work of Newton*, The Open Court Publishing Co., Chicago a London, 1914, str. 18. Novějším příkladem je výrok současného doyena amerických psychologů Edwina G. Boringa v *A History of Experimental Psychology*, Appleton-Century-Crofts, Inc., New York, 1950, 2. vyd., str. 4: „Téměř všechny velké objevy mají své anticipace, které historik dříve či později najde.“

³⁴ Trefně a pro něj příznačně vyjádřil tuto věc Freud následujícími slovy: „Jsem si dobře vědom, že jedna věc je jednou nebo dvakrát anebo i vícekrát dáta slova myšlenke, která přichází v podobě prchavé inspirace, a zcela jiná je seriózně se nad ní zamýšlet, brát ji doslova, sledovat ji vzor všem obtížím do všech detailů a vybojovat jí místo mezi uznávanými pravdami. Je to rozdíl mezi příležitostným flirtováním a vážným manželským svazkem se všemi jeho povinnostmi a těžkostmi. Být oddán myšlence' není nijak neobvyklý slovní obrat.“ Sigmund Freud, „On the history of the psycho-analytic movement“, v *Collected Papers*, op. cit., I, str. 287–359, viz str. 296. [Německý originál, viz pozn. 24. – pozn. překl.] Tento hluboce osobní esej věnovaný historii jedné myšlenky překypuje postřehy, jež se přímo vztahují k našemu bezprostřednímu tématu.

pace a předznamenání v exaktnějších vědách, budou možná následující srovnávací diagnózu rozlišeně od-
mítat, ale tento neduh je opravdu nejběžnější a nej-
akutnější u historiků společenských věd. Důvody jsou
nasnadě. Vezměme si třeba historii sociologie – příklad,
který nás zde pochopitelně zajímá nejvíce. Po celé genera-
ce se většina sociologických prací (tento text nevyjímaje)
psala stylem vědeckého eseje. Na rozdíl od fyzikálních
a biologických věd se v sociologii teprve poslední dobou
ujímá praxe, kdy se ve vědeckém pojednání předloží kom-
paktní formulace problému, specifikují se metody a ná-
stroje zkoumání, uvedou se empirická zjištění, která jsou
poté tak jako jejich teoretické implikace podrobena disku-
si.³⁵ Starší sociologické stati a zejména knihy se vyznačují
stylem, pro který je typické, že základní pojmy se většinou
přesně nedefinují a logika postupu a vztahy mezi pro-
měnnými a rozvíjenou konkrétní teorií zůstávají, v sou-
ladu se zavedenou humanistickou tradicí, do velké míry
pouze implicitní. Tato praxe přinesla dva důsledky: Za
prvé, zamlčené základní pojmy a myšlenky snadno ujdou
pozornosti, protože nejsou výslovně označeny nebo defi-
novány, a tak bývají některé z nich až později znovuobje-
veny. Za druhé, vágnost starších formulací svádí historiky
idejí k neopodstatněnému nacházení předobjevení tam,
kde poctivější analýza zjišťuje jenom mlhavou a nevý-
znamnou podobnost.

³⁵ Aby nedošlo k omylu: *netvrdíme* a ani nechceme naznačit, že takováto
podoba sociologických pojednání je zárukou jejich hodnoty. Některým
statím vyznačujícím se touto formální úpravou se daří pouze jasně
demonstrovat, jak jsou nedůležité, stejně jako jsou jiné, které se drží
starého stylu vědeckého eseje, někdy s to přetlumčit daleko více věcí
důležitých pro pochopení člověka ve společnosti. Nejde nám zde o rela-
tivní vědeckou hodnotu různých stylů sociologických prací, ale o atri-
buty sociologického eseje, které vedou historiky sociologie k tomu, aby
do jejího vývoje vkládali různé anticipace a předznamenání.

Tyto nejasnosti kladou na historiky idejí obtížnou po-
vinnost rozlišit mezi opravdovými anticipacemi a pseudo-
anticipacemi, u nichž je podobnost většinou omezena na
náhodné užívání některých slov vyskytujících se také
v pozdější verzi, jimž historik dodá význam, který odvodí
z pozdějších poznatků. Rozdíl mezi skutečnými anticipa-
cemi a pseudoanticipacemi není rozhodně jasný a vyhra-
něný. Ale přesto, podlehe-li historik pohodlnosti a ne-
chá-li každý stupeň podobnosti mezi starými a novými
formulacemi projít jako anticipaci, ve skutečnosti nepíše
historii idejí, nýbrž jejich mytologii.

Tak jako tomu bylo u předobjevení, závažnou indicií sku-
tečné anticipace je tvrzení samotného vědce, který formulo-
val poslední podobu myšlenky, že její jisté aspekty předložili
dříve než on jiní. Gordon Allport například směřodatným
způsobem formuloval princip funkcionální autonomie:
formy chování se za specifickovatelných podmínek stávají
cíli či účely o sobě, i když na jejich začátku stál nějaký jiný
důvod. Zásadním bodem zde je to, že chování může přetr-
vávat, i když není posilováno pudem či motivem, který je
vyvolal. Jakmile Allport poprvé formuloval tuto vlivnou
a v některých směrech kontroverzní koncepci,³⁶ pospíši
si s poukazem na její ranější náznaky: Woodworthův po-
střeh, že psychologické mechanismy je možno přeměnit
v pudy; Sternův názor, že fenomotivy mohou být transfor-
movány v genomotivy; Tolmanovo pozorování, že „pro-
středky-cíle“ mohou „spustit samy o sobě“. Jde zde spíše
o anticipace než o předobjevení, poněvadž dřívější verze
onu pozdější překrývají jenom částečně a – co je důležitější
– nevedou k řadě logických implikací a empirických pro-
jevů, které exaktně vložil Allport. V tom spočívá důvod,

³⁶ Gordon W. Allport, „The functional autonomy of motives“, *American Journal of Psychology* 50, 1937, str. 141–156. Allportovy odkazy na
anticipace uvádějí Calvin S. Hall a Gardner Lindzey v *Theories of Personality*, John Wiley & Sons, New York, 1957, str. 270–271.

proč Allportova formulace na rozdíl od uvedených anticipací změnila směr historie pojmu funkcionální autonomie. V historických idejích, jejichž prvořadým zájmem je přidělovat „zásluhy“ za přispění, se tento rozdíl vytrácí, protože nechávají předobjevení a anticipace splývat v cosi beztvarého. Oproti tomu ty historie idejí, v nichž jde především o rekonstrukci skutečného průběhu vědeckého vývoje, si všímají zásadního rozdílu mezi dřívějšími přiblíženími se myšlenke a jejími pozdějšími formulacemi, které poznávají její vývoj tím, že jak své autory, tak i jiné badatele mají k tomu, aby je dále systematicky sledovali.

Když připadne vědec na starší, zapomenutou formulaci, když se zastaví, aby posoudil její plodnost, a *potom jí sám dále sleduje*, jde o autentický případ historické kontinuity myšlenek – bez ohledu na léta, po která byla opomíjena. Tento model je ale na rozdíl od toho, co se dočítáme v beleztrizovaných podáních vědeckého zkoumání, poměrně vzácný. Častěji nastává ten případ, že myšlenka je formulována natolik přesně a natolik důrazně, že ji autorovi současníci nemohou přehlédnout, a tak je potom snadné najít její anticipace či předznamenání. Pro teorii historie idejí je ale rozhodující skutečnost, že tyto ranější náznamy zůstávají v zapomnění a mimo číkolí systematický zájem, dokud je nová a prozatímně definitivní formulace znovu nepostaví do jasného světla.

Předobjevení, anticipace a předznamenání mohou být odhalena buď bezprostředně, nebo s prodlevou. K okamžitým odhalením dochází už díky velkému počtu těch, kdož v sociálním systému vědců a učenců pozorně sledují dění ve svém oboru. Když nově formulovaná myšlenka nebo empirický nález vyjde tiskem, je pravděpodobné, že se najde několik vědců, kteří už dříve narazili na starší verzi, i když ji nevyužili ve své práci. Jakmile nová formulace oživí jejich vzpomínku na ranější verzi, podávají tito vědci jiným členům systému zprávu o předobjevení, anticipaci či předznamenání. (Živě to dokládají stránky časopisu *Science* zaplavené dopisy vědecké obci.)

Odhalení s prodlevou nastává, když ranější verze záhy upadla v zapomnění. Snad byla uveřejněna v nějakém obskurním časopise, zastrčena v pojednání o jiném předmetu nebo se skrývala v nepublikovaném laboratorním zápisku, protokolu či dopise. Objev je tak po nějaký čas pokládán za zcela nový. Jakmile se ale někteří vědci a učenci s touto novou myšlenkou důkladněji seznámí, začnou *následně* při opětovném pročitání děl starších autorů rozpoznávat formulace, které se té nové podobají. Právě v tomto smyslu platí, že minulou historii vědy neustále přepracovává její následná historie.

Příkladem tohoto druhého modelu je Allportova formulace funkcionální autonomie jakožto psychologického principu. Dnes, kdy již známe Allportův princip, snáze při studiu starších autorů rozeznáváme jakoukoli jeho variantu. Díky Allportovi tak mohu oznámit, že když jsem znovu pročetl J. S. Milla, zjistil jsem, že týž princip naznačil už v roce 1865: „Teprve až naše záměry přestanou záviset na pocitech bolesti nebo rozkoše, z nichž původně povstaly, lze říci, že máme upevněný charakter.“³⁷ Vtip je ale v tom, že při prvním setkání s touto Millovou myšlenkou jsem se nad ní nepozastavil, neboť tehdy má vnímavost ještě nebyla zbystřena Allportovou formulací. Nebo mohu podat zprávu o tom, že v roce 1908 ze sociologického hlediska anticipoval Allportův princip Simmel:

Pro sociologii má prvořadou důležitost fakt, že nespočetné vztahy si uchovávají svou sociologickou strukturu beze změn dokonce i poté, kdy cit či praktický důvod, který jim dal vzniknout, přestane trvat. ... Je pravda, že k tomu, aby se mohl objevit nějaký vztah, je zapotřebí určitého množství pozitivních a negativních podmínek a absence pouze jedné z nich může okamžitě zabránit jeho rozvoji. Jakmile ale jednou začne, roz-

³⁷ John Stuart Mill, *A System of Logic*, Longmans, Green, London, 1865, str. 423.

hodně nemusí být vždy zničen následným vymizením oné pod-
mínky, bez které se dříve nemohl obejít. To, co bylo řečeno
o státech – že jsou udržovány pouze prostředky, jimiž byly zalo-
ženy –, je jenom velmi neúplná pravda a rozhodně ne všepr-
stupující princip spolčování obecně. Sociální propojenost si bez
ohledu na svůj původ vyvíjí sebezáchovnou a autonomní exi-
stenci své formy, která je nezávislá na původně ji spojujících
motivech.³⁸

Milloya i Simmelova formulace představují opravdové
anticipace Allportova principu. Oba autoři jasně vyjadřují
část téže myšlenky, neaplikují však tuto myšlenku
v takové míře, aby utkvěla v hlavách jejich současníků
(a to navzdory tomu, že Simmel ji charakterizuje jako fakt
prořadé sociologické důležitosti), a předevíším se v době
mezi jejich formulacemi a Allportovou specifikací funkci-
onální autonomie těchto formulací nikdo neujal a ne-
rozvíjel je. Kdyby je v onom mezidobí někdo dále sledoval,
Allport by neměl příležitost formulovat tento princip –
přínejlepším by ho pouze rozvedl.

Tento případ napovídá, jak by se mělo v historii idejí
správně přistupovat k anticipacím. Když by opravdový
historik idejí poté, co by mu otevřela oči Allportova for-
mulace, přišel na její anticipace v Milloya a Simmelovi,
ihned by rozpoznal zásadní historický problém: Proč au-
toři, jejich současníci i další bezprostřední generace tyto
ranější náznamy opomíjeli? Všiml by si jak toho, že nedo-
šlo k žádnému *bezprostřednímu* a nevyhnutelnému vývoji
této myšlenky, tak toho, že se nakonec opětovně vynořila
jako ohnisko zájmu empirického výzkumu. Takový histo-
rik by se pokusil určit intelektuální a společenský kontext,
v němž se tato myšlenka objevila ve své ranější podobě,

³⁸ Georg Simmel, *Soziologie*, Duncker & Humblot, Leipzig, 1908, str.
582–583, v poctivém překladu Kurta H. Wolffa v *The Sociology of Georg
Simmel*, The Free Press, New York, 1950, str. 380–381.

a změny tohoto kontextu, které dodaly váhu její pozdější,
rozvinutější formě. Věnoval by zkrátka pozornost jak po-
dobnostem, tak rozdílům 1. v jednotlivých formulacích
dané myšlenky, 2. v míře, v níž zapadala do dalších teore-
tických konstrukcí své doby, a 3. v kontextech, které se
podepsaly na jejím historickém osudu.

Jak ale víme, historikové sociologie obyčejně tyto stro-
hé požadavky analýzy anticipací a předznamenání ani
zdaleka nesplňují. Často se zdá, že nacházejí potěšení –
někdy, jsou to jenom lidé, až zvrácené potěšení – ve vy-
hrabávání skutečných nebo domnělých anticipací čerstvě
formulovaných koncepcí. Jak vidno z několika ilustrací,
tento samoučelný úkol není příliš těžký:

Primární skupina. Je dobře známo, že Cooleyho formulace
primární skupiny z roku 1909 bezprostředně a trvale pozname-
nala sociologickou analýzu života skupiny. O několik let později
upozornil jistý historik sociologie na to, že téhož roku vyšla kni-
ha Heleny Bosanquetové přistupující k interakci mezi členy ro-
diny jako k sociálnímu procesu, který ovlivňuje osobnost každé-
ho jejího člena. Historik dále uvádí, že v roce 1894 nadepsali
Small a Vincent jednu kapitolu své knihy *Introduction to the
Study of Society (Úvod do studia společnosti)* „Primární sociální
skupina: Rodina“. Cooleyho životopisec však později celou věc
posoudil a příznačně uzavřel, že „nálepky jsou jedna věc, obecně
přijímané obsahy, které jsou za nimi, jiná. Cooley dal tomuto
pojmu smysluplný obsah a to je na tom důležité.“ Pak jde ještě
více k věci, když dodává, že to byla Cooleyho formulace a ne
někoho jiného, co vyvolalo rozsáhlé studium a zkoumání pri-
mární skupiny. Probuzeni Cooleyho inspirativní formulací si
dnes také můžeme všimnout, že *termín* „primární skupina“
(„primäre Masse“) nezávisle a stručně uvedl v roce 1921 Freud,
který podle všech dostupných dokladů o Cooleyho existenci
nevěděl.³⁹ Cooleyho koncepce ale byla mnohem významnějším

³⁹ Dnes již dobře z Cooleyho vlastního svědectví víme, že rozbor

semeništem sociologických empirických výzkumů a teoretických zkoumání než Freudův termín „primární skupina“.

Zrcadlové Já. Cooleyho klasická formulace tohoto pojmu označuje sociální proces, v němž se naše představy o sobě utvářejí vnímáním toho, co si o nás představují jiní lidé. Je dobře známo, protože nám to říká sám Cooley, že tato formulace rozšiřuje dřívější koncepcce psychologů Williama Jamese a Jamese Marka Baldwina. Zde vidíme jasný příklad kumulativních přírůstků k teorii, procesu, který pokračuje dodnes. Méně už je známo, že v Sovětském svazu vychází nedávný výzkum vývoje Já a socializace z Marxovy poznámky, že v chápání svého Já se každý člověk dívá na jiného jako do zrcadla. V Kyjevě ani v Ann

primární skupiny se v jeho *Social Organization* objevil pouze jako dodatečný nápad a že v původním rozvrhu knihy vůbec nebyl. Oním historikem, který si všimá simultánních nezávislých rozborů této myšlenky a anticipace uvedeného termínu, je Floyd N. House. Viz jeho *The Range of Social Theory*, Holt, New York, 1929, str. 140–141. Cooleyho životopisec, který při jeho obhajobě přišel na aspekty anticipací, které jsou významné pro historii myšlení, je Edward C. Jandy; viz jeho knihu *Charles Horton Cooley: His Life and His Social Theory*, The Dryden Press, New York, 1942, str. 171–181. Freud užívá zmíněného termínu a částečně se svou koncepcí překrývá s koncepcí Cooleyho v práci *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Leipzig, Wien, Zürich, 1921, str. 76: „Eine solche primäre Masse ist eine Anzahl von Individuen, die ein und dasselbe Objekt an die Stelle ihres Ichideals gesetzt und sich infolgedessen in ihrem Ich miteinander identifiziert haben“ (to vše v originále zdůrazněno). Jelikož anglický překladatel James Strachey nahrazuje v celém překladu „poněkud obsáhlejší německý termín ‚Masse‘“ slovem „group“ (skupina), v anglické verzi Freudova textu zmíněná pasáž vypadá, jako by napodobovala Cooleyho: „Taková primární skupina představuje jistý počet jednotlivců, kteří na místo svého ideálu ega dosadili jeden a týž objekt, a v důsledku toho se navzájem ve svém egu identifikovali.“ Termín „primární skupina“ náleží Cooleymu, ale tato charakteristická teoretická formulace je nepochybně Freudova. [V českém překladu této Freudovy stati od Jiřího Pechara je termín ‚Masse‘ přeložen slovem „masa“; viz „Psychologie masy a analýza Já“ v Sigmund Freud, *O člověku a kultuře*, Odeon, Praha, 1990, str. 250. – pozn. překl.]

Arboru evidentně nevěděli, že metaforu zrcadla, jež se vytváří z minění, které o nás mají jiní, a jež nám umožňuje stát se divákem svého vlastního chování, použil už Adam Smith. Říká: „To je jediné zrcadlo, kterým můžeme, očima jiných lidí, do jisté míry prozkoumat vhodnost svého chování.“ Leslie Stephen, který tuto metaforu rozšiřuje téměř jakoby jazykem Williama Jamese, píše na sklonku minulého století, že „musíme brát v úvahu nejenom primární, ale i sekundární zrcadlení; vskutku si musíme představit dvě proti sobě postavená zrcadla podávající obrazy v nekonečné řadě odrazů“. Na první pohled zde máme vícenásobné nezávislé formulace myšlenky ve zcela odlišných teoretických tradicích. Tyto případy jsou však pouze surovinou k analýze evoluce ideje, nikoli konečným výsledkem, ve kterém se vícenásobné, částečně se překrývající verze této myšlenky prostě náhodou vyskytly.⁴⁰

Několik narychlo sebraných a dále nerozvíjených narážek na předobjevení, anticipace, předznamenání a pseudoanticipace v sociologii a psychologii předkládám proto, abych poukázal na dvě věci: 1. že je dost lehké na ně přijít a 2. že jejich hledání snadno upadá v antikvářství, které vůbec nijak nenapomáhá *historii* sociologické teorie, nýbrž pouze kopíruje zápas mezi obháji Klasiků a Moderních, který v sedmnáctém a osmnáctém století straval tolik intelektuální energie:

⁴⁰ Cooleyho stále využívaná formulace se objevila v jeho *Human Nature and the Social Order*, Scribner, New York, 1902, str. 183–184. Jandy v op. cit. na str. 108–126 rekonstruuje nejdříve Cooleyho a potom Meadův rozsah tohoto pojmu. Nezávislý zdroj této myšlenky v Marxovi potvrdili sociální psychologové z kyjevského Institutu psychologie, kteří znali dobře svého Marxe, ale neslyšeli nic o Cooleyho či Meadovi (v rozhovorech vedených v roce 1961 zjistili Henry Riecken a autor). Leslie Stephen probudil k životu Smithovu metaforu v *History of English Thought in the Eighteenth Century*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1902, 3. vyd., I, str. 74–75.

Freudovo pojetí racionalizace a koncepci usuzování ovlivněného přáním údajně anticipuje Shakespeare v *Jindřichu IV.*: „Tvé přání bylo otcem, Jindřichu, té myšlénky.“ (Překlad J. V. Sládek.)

Epiktétos, nemluvě už vůbec o Schopenhauerovi a řadě dalších, podle všeho anticipuje to, co jsem charakterizoval jako Thomasův teorém, tj. že to, jak lidé defnují situace, ovlivňuje jejich důsledky: „Lidé nejsou zneklidňování věcmi, nýbrž svým vlastními názory o věcech.“⁴¹ (Překlad R. Kuthan.)

Sumner údajně anticipuje Lippmannovu koncepci stereotypů, když ve *Folkways* píše, že mravy a zvyklosti „se podřizují stereotypům“.

Spencer píše, že „přitažlivost měst je přímo úměrná jejich velikosti a nepřímá úměrná jejich vzdálenosti“, čímž prý anticipuje Stoufferovu teorii intervenujících příležitostí – další z čistě slovních spíše než podstatných podobností.

Veblenovu představu „kvalifikované neschopnosti“ (již převzali, rozvinuli a aplikovali pozdější sociologové) údajně anticipuje Philip Hamerton v dlouho opomíjené knize z roku 1873 kde píše o „mentálních zdráháních“ [inhibicích], která indikují „nikoli vrozenou neschopnost, nýbrž [pouze] to, že mysl byla zneschopněna svými získanými návyky a obvyklými činnostmi“ čímž vznikla „získaná nezpůsobilost“ (*The Intellectual Life*).

⁴¹ W. I. Thomas a George H. Mead, kteří se narodili ve stejném roce a nakonec si našli cestu do živé atmosféry sociologického zkoumání, již s v první třetině tohoto století vyznačovala Chicagská univerzita, užívají v formulaci tohoto teorému téměř identického jazyka – Thomas je pouz obecnější, kdežto Mead se spokojuje s restriktivnější formulací. Thoma říká: „Jestliže lidé defnují situace jako reálné, jsou tyto reálné ve svých důsledcích.“ Mead říká: „Není-li věc pokládána za pravdivou, potom an v komunitě jako pravdivá nefunguje.“ *Movements of Thought in the Nineteenth Century*, University of Chicago Press, Chicago, 1936, str. 29.

John Stuart Mill v obecném pravidle anticipoval specifický případ hawthornského efektu, zjištěného o století později: v experimentech „mohl být efekt vyprodukován nikoli změnou, ale prostředky použitými k navození změny. Avšak možnost tohoto posledního předpokladu obecně připouští své nezvratné ověření jinými experimenty.“

Aristoteles předjímá Meadův pojem „významní jiní“, když v *Rétorice* píše, že „lidé, před kterými cítíme stud, jsou ti, na jejichž mínění o nás nám záleží...“, atd.

Konkrétní příklad sebenaplňujícího se proroctví podal v sedmnáctém století francouzský filosof a vědec Pierre Gassendi, který tvrdil, že astrologické předpovědi lidského osudu přispívají ke svému uskutečnění tím, že na dotyčné lidi mají pobuzdivý nebo deprimující účinek.

Jako příklad široké třídy případů, kdy se tvrdí, že lidová přísloví plně postihují obecně přijímané sociologické představy, uveďme reflexi obrazu sebe sama jako devianta, který u člověka, který ho přijímá, ústí v deviantní chování: „Nazvěte člověka zlodějem a bude krást.“

Tato namátková sbírka příkladů, již může každý sečtělý sociolog po libosti rozšiřovat, ukazuje jediné to, jak je lehké nacházet skutečné či zdánlivé anticipace a předznamenání, je-li jednou předložena nějaká teoretická myšlenka či empirické zjištění. Takové nálezy nepřispívají k lepšímu pochopení historického vývoje myšlení. Tak jako zkoumání vícenásobných objevů ve fyzice a biologii, i zde vyžaduje plodné historické zkoumání podrobnou analýzu jak teoretické podstaty ranější a pozdější verze, tak podmínek napomáhajících zjištěným souvislostem a diskontinuitám myšlení. Vynikající příklad takového šetření nabízí J. J. Spengler v pečlivém prozkoumání Lo-vejyova tvrzení, že Mandevillova *Bajka o včelách* (*Fable of*

the Bees, 1714) plně anticipovala všechny hlavní myšlenky, s nimiž přichází Veblen v *Teorii zahálčivé třídy* (*The Theory of the Leisure Class*).⁴² Spengler nevidí postčaující důkaz v povrchní podobnosti. Místo toho podrobuje oba soubory myšlenek zevrubné analýze, v níž mezi nimi odhaluje jak občasné podobnosti, tak hluboké rozdíly. Zároveň ukazuje, jak původně malé, nicméně funkčně důležité rozdíly ve formulaci vedou k odlišným teoretickým implikacím, které dále sledují a rozvíjejí následovně.

3. *Antecedismus*. Zjišťování předobjevení, anticipací a předznamenání, jímž jsme se zabývali v předchozí části, je ústrojnou součástí informačních kanálů sociálního systému vědy a vzdělanosti; žádné cílené úsilí o jejich odkrytí se nevyvíjí. *Antecedismus* se ale týká horlivého, záměrného hledání všech podob ranějších formulací vědeckých či akademických myšlenek. Antecedista v krajním případě označuje i ten nejslabší stín podobnosti mezi dřívější a pozdější myšlenkou za skutečnou totožnost.

Důvody tohoto záměrného pátrání se velmi různí. V některých případech vychází nejspíše z pocítované povinnosti dokazovat, že ve skutečnosti není nic nového pod sluncem. Potom býváme svědky hluboce lidského výjevu, kdy učenci a vědci dokazují, že všechno důležité bylo jistě objeveno již dříve, a přitom se každý z nich neúnavně pokouší učinit nové objevy, jež by posunuly jeho obor kupředu.⁴³ V jiných případech je toto hledání podněcováno šovinistickou loajalitou. Přejde-li s novou formulací vědec cizí národnosti nebo z odlišné myšlen-

⁴² J. J. Spengler, „Strovnání Veblena a Mandevilla“, *Weltwirtschaftliches Archiv: Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel* 82, 1959, str. 3–67.

⁴³ Učenci a vědci se tak jako jiní lidé často chovají způsobem, který je v rozporu s předpoklady, jež se pokoušejí potvrdit. Whitehead vypráví o jednom behavioristovi z dvacátých let, který prohlásil, že jeho záměrem je prokázat, že záměr nehraje v lidském chování žádnou důležitou roli.

kové školy či – obecněji řečeno – příslušník jakékoli cizí skupiny, antecedista má pak snahu najít nějakou dočasnou anticipaci či nastínění u intelektuálně kongeniálního předchůdce ze své skupiny a obnovit tak v rámci systému náležité rozložení zásluh. V jiných případech je motivem nepřátelství k současníku objeviteli a předpoklad, že mu přece jenom tak trochu spadne hřebínek, když bude konfrontován s předznamenáním jeho prý úplně nového příspěvku. Nejvýraznější podoby ale antecedismus nabývá ve službách kréda a praxe, které snižují význam „Moderních“ oproti „Klasikům“, berou živým a dávají mrtvým.⁴⁴

Bez ohledu na to, jaké jsou antecedistovy motivy – které lze z jeho prací vydedukovat nanejvýš pouze zcela nezávazně –, můžeme pozorovat vždy v podstatě stejný vzorec argumentace. Antecedismus je ve skutečnosti možno vyjádřit v podobě kréda:

Objev není pravdivý;
je-li pravdivý, není nový;
je-li jak nový, tak pravdivý, není důležitý.

Tento soubor zásad v různých podobách rozpoznávají jak antecedistovy oběti, tak nezaжатí pozorovatelé jeho chování. William James, kterého často pronásledovaly soustředěné útoky antecedistů, se odhodlal charakterizovat „klasická stadia životní dráhy teorie“: nejdříve je „napadána jako nesmyslná; potom se sice připustí, že je pravdivá, ale je prý samozřejmě a nedůležitá; nakonec se má za tak důležitou, že její odpůrci prohlašují, že ji objevili oni sami“.⁴⁵ V reakci na ty, kdo nechtěli pochopit jeho

⁴⁴ Bitva o Klasiky a Moderní se už chronicky vleče. Pojednání o této nesmyslné bitvě, která přerostla ve válku bez konce, jež je mi nejdůvěrněji známo, je Merton, *On the Shoulders of Giants*.

⁴⁵ William James, *Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking*, Longmans, Green, New York, 1907, str. 198. [Viz též český

pragmatický výklad pravdy, si pak James smutně stěžoval na neupřímnost oponentů, „kteří se již začali vyjadřovat takovými klišé, jako, co je nové, není pravda, a co je pravda, není nové... Jestliže jsme neřekli nic ani trochu nového, proč bylo to, co jsme měli na mysli, tak zoufale těžké pochopit? [A dále s mistrnou zdrženlivostí:] Vinu nelze svalovat pouze na nejasnost naší mluvy, neboť v jiných otázkách se nám podařilo dosáhnout pochopení.“⁴⁶

Zatímco oběti proti anteceditismu rozhořčeně protestují, historikové vědy ho chladně pozorují. George Sarton, svého času uznávaná autorita světových historiků vědy, vypozoroval, že

ostré výhrady vůči objevu, zvláště jde-li o objev, který je stejně zneklidňující jako velký, obvykle procházejí dvěma fázemi. První je fáze popírání, již nejlépe reprezentují pařížští odpůrci krevní-
ho oběhu: Harveyova teorie je špatná, je to čistý nesmysl atd. Když začne být toto stanovisko neudržitelné, začíná druhá fáze: Objev je v pořádku, ale neučinil ho Harvey; přišla s ním řada lidí před ním. ... Van der Linden ve své originalitě předního adepta Hippokratova umění své doby prohlásil... „Nemůže být ani stín pochybnosti o tom, že oběh krve byl Hippokratovi znám!“ To je dobrý příklad fungování filologického ducha, který zaměňuje slova za skutečnost.⁴⁷

překlad *Pragmatismus, nové jméno pro staré způsoby myšlení*, přel. J. Špaček, Laichter, Praha, 1918. - pozn. překl.]

⁴⁶ William James, *The Meaning of Truth: A Sequel to 'Pragmatism'*, Longmans, Green, New York, 1909, str. 181.

⁴⁷ George Sarton, „Johannes Antonides Van der Linden (1609–1664) Medical Writer and Bibliographer“, v *Science, Medicine and History: Essays on the Evolution of Scientific Thought and Medical Practice, Written in Honour of Charles Singer*, sebral a redigoval E. Ashworth Underwood, Oxford University Press, London, 1953, II, str. 15. Další příklad tohoto modelu zachyceného historikem viz v A. R. Hall, *The Scientific Revolution, 1500–1800*, Longmans, Green, London, 1954, str. 255 a dále. Hall líčí velmi podobné fáze, jimiž procházelo přijímání Newtonovy teorie světla.

Anteceditista je činný také v klasických humanitních oborech, kde se mu dostalo nevládného titulu *Quellenforscher* (čili lovec zdrojů). Saintsbury identifikoval vhodného představitele tohoto plemene v Gerardu Langbainovi, „poměrně slavném autorovi *Pojednání o anglických dramatických básnících*“. Anglický kritik ve svém vykreslení tohoto francouzského anteceditisty nezachovává ani zdání nestrannosti:

Jelikož něco načel a má dobrou paměť, zjišťuje, že básníci zpravidla své věci sami nevymýšlejí, a připadá mu, že když poukáže na to, odkud je vzali, jde o jakési jeho vítězství nad nimi. Z čistě historického hlediska na tom samozřejmě není nic špatného: někdy jsou taková odhalení zajímavá a vůbec nemusejí být urážlivá. Ve skutečnosti jsou ale urážlivá až příliš často a u Langbaina vždy... „Kdyby si pan W. nasadil brýle, našel by to vytištěno takto“, atd. atd. Obávám se, že kdyby znal Langbaina Dante, zařídil by pro něho speciální *bolgii*, ve které by nechyběli ani další obyvatelé.⁴⁸

Anteceditismus v klasických humanitních disciplínách a fyzikálních vědách má svůj výrazný protějšek ve společenských vědách. Anteceditismus v sociologii má například sobě vlastní kořeny. I když nám chybějí srovnávací monografické studie, vývoj raně moderní sociologie se ve skutečnosti nezdá být tak kumulativní jako vývoj ve fyzikálních vědách a vědách o živé přírodě.⁴⁹ V důsledku toho, že

⁴⁸ George Saintsbury, *A History of Criticism and Literary Taste in Europe from the Earliest Texts to the Present Day*, William Blackwood & Sons, Edinburgh a London, 1909, II, str. 400–401.

⁴⁹ Tím nechceme říci, že modelem vývoje ve fyzikálních vědách a vědách o živé přírodě je plynulá a neochvějná kontinuita a kumulace. Historie těchto věd se samozřejmě vyznačuje řadou znovuobjevení, jež přicházejí léta či dokonce generace poté, co se předobjevení ztratilo z obzoru. Takové mezery v kontinuitě, následně zaceľované nezávislými znovu-

v devatenáctém století se od sociologů nejčastěji očekávalo – a v některých směrech to platí i dnes –, že budou rozvíjet své vlastní „systémy sociologie“, jsou tyto zpravidla koncipovány jako konkurenční systémy myšlení, a ne jako součásti jednoho kumulativního produktu vědy. Tato tendence obrací pozornost od historické analýzy vývoje teorie ke snahám prokázat, že údajně nový systém ve skutečnosti vůbec nový není. Historie idejí se tak stává arénou nároků a protinároků na jakousi původnost, která nemá co dělat s růstem vědění. Čím méně výrazný je stupeň akumulace, tím větší je tendence hledat podobnosti mezi minulým a současným myšlením, která, jak je nasnadě, končí u antecededismu.

Historie sociologie tuto přízračnou říši střídavě opouští a zase se do ní vrací. V proměnlivé míře⁵⁰ kolísají mezi dvěma základními předpoklady o vývoji sociologie, které jsme popsali výše: na jedné straně je antecededismus, na druhé názor, že sociologie se rozvíjí skrze občasnou změny směru a přidávání poznatků, jež byly získány ve zkoumání vedeném těmito směry – což někdy s sebou nese *zdokumentovaná* předobjevení, anticipace a předznamenání.

Snad žádný historik sociologické teorie se do otázky objevení, která činí badatele vnímavějšími k dřívějším zapomenutým verzím, jsou ale v těchto vědách méně časté a méně významné než ve vědách společenských.

⁵⁰ Velkou variabilitu v tomto ohledu odkrývá důkladná analýza následujících soudobých historií sociologické teorie: N. S. Timasheff, *Sociological Theory: Its Nature and Growth*, Doubleday & Co., New York, 1955; Don Martindale, *The Nature and Types of Sociological Theory*, Houghton, Mifflin Co., Boston, 1960; Harry E. Barnes a Howard Becker, *Social Thought from Lore to Science*, Harran Press, Washington, 1952, 2. vyd.; Charles P. Loomis a Zona K. Loomis, *Modern Social Theorists*, D. Van Nostrand, New York, 1961; Harry Elmer Barnes, red., *An Introduction to the History of Sociology*, University of Chicago Press, Chicago, 1948; Lewis A. Coser a Bernard Rosenberg, *Sociological Theory*, Macmillan, New York, 1964, 2. vyd.

předobjevení, anticipací a předznamenání nepustil tak zevrubně jako Pitirim A. Sorokin ve svém obsáhlém díle *Sociologické nauky přítomnosti*,⁵¹ s nímž se i dnes, čtyřicet let po jeho prvním vydání, aktivně pracuje. Kniha je uspořádána podle škol sociologického myšlení a má „spojovat dnešní sociologii s její minulostí“. Pojednání o každé škole je uvedeno výčtem jejích předchůdců. Asi také proto, že s různou měrou podrobnosti odkazuje na více než tisícovku autorů, je v ní užito značně se rozcházejících kritérií identity dřívějších a pozdějších myšlenek.

Na jednom konci jsou tak tvrzení, že staré spisy – posvátné knihy Východu, Konfucius, taoismus atd. – obsahují „všechno podstatné“ z idejí, jež nacházíme v dnešních sociologických a psychologických školách, přičemž tyto dnešní ideje jsou charakterizovány jako „pouhá opakování“, případně „nic než“ opakování (např. pozn. na str. 5 a 26, str. 309, 436–437). Podobnosti dílem spočívají ve zmínkách dřívějších klasiků o jistých „faktorech“ společenského života, které se rozebírají také v pozdějších pracích: například posvátné knihy „vyzdvihují roli faktorů rasy, selekce a dědičnosti“ (str. 219); „skutečnost, že myslitelé jsou si od nepaměti vědomi důležité role, již v lidském chování, společenské organizaci, sociálních procesech hrají ‚ekonomické faktory‘...“ (str. 514) atd. Na některých místech je konstatováno, že nějaká myšlenková škola je velmi stará, doprovázeno kritickým zadostiučiněním. Například formální škola (Simmel, Tönnies, von Wiese), činící si nárok na novost, je označena „za velmi starou školu, snad dokonce starší než jakákoli jiná škola společenské vědy“ (str. 495); o ekonomické škole, hlavně o odmítaných myšlenkách Marxe a Engelse, se

⁵¹ *Contemporary Sociological Theories*, Harper & Brothers, New York a London, 1928. [Český překlad Sorokinovy knihy *Sociologické nauky přítomnosti*, přel. Blažena Ullrichová, nakl. Jan Laichter, Praha, 1936, je mírně krácen a upraven, proto v něm některé Mertonem uváděné pasáže chybí. – pozn. překl.]

píše, že je „stará jako lidské myšlení samo“ (str. 523); a psycho-sociologická „teorie, že víra, zejména víra magická či náboženská, je nejučinějším faktorem v lidském osudu, je snad nejstarší formou sociální teorie“ (str. 662).

Na druhé straně je v Sorokinově knize pevně zakotvena rovněž koncepce, podle které jsou tyto staré ideje významně rozvíjeny v pozdějších pracích, které nejsou „pouhými opakováními“. Tento názor je vyjádřen v rozporných tvrzeních následujícího druhu: „... ani Comte, ani Winarsky a ani nikdo jiný ze sociologů konce devátého století si nemůže činit nárok na privilegium být původcem shora uvedené a prakticky žádné jiné teorie. Oni pouze rozvíjeli, co bylo známo již před mnoha stoletími, a dokonce tisíciletími“ (pozn. na str. 368, kurziva doplněna). Anebo: sociologická škola „stejně jako téměř všechny dnešní sociologické systémy vznikla v dávné minulosti. Od těch dob lze principy této školy v obměnách sledovat po celou historii společenského myšlení“ (str. 437, kurziva doplněna).

Tato překlenující formulace připouští možnost významných nových východisek v historii sociologického myšlení. E. De Roberty je tak vylíčen jako „jeden z nejprvnějších průkopníků sociologie“ (str. 438); Kovalevskij „rozvinul svou [demografickou] teorii nezávisle na Loriovi o tři roky dříve“ (pozn. na str. 390); vynikající Tarde „po sobě zanechal spoustu originálních plánů, myšlenek a teorií“ (str. 637); nedávné studie veřejného mínění „do značné míry vyjasnily naše vědomosti o těchto jevech“ (str. 706); Giddings je „průkopníkem americké a světové sociologie“ (pozn. na str. 727); a konečně – poslední příklad přírůstkového vývoje – „sociální fyziologie byla... tímto způsobem, krok za krokem... rozšiřována, takže dnes začínáme být svědky prvních pokusů o vytvoření obecné, přitom však na faktech založené teorie sociální mobility“ (str. 748).

Mnohem výraznější je tato tendence rozlišovat mezi

stupni podobnosti starších a novějších teorií v Sorokinově další knize *Sociologické teorie dneška*,⁵² která vyšla o generaci později. Z toho, co Sorokin ve své ranější práci charakterizoval jako předobjevení, se v tomto novějším díle v některých případech stávají v podstatě anticipace a dřívější anticipace se mění v předznámenání. I nová kniha je stejně tvrdě kritická jako její předchůdkyně, ale navzdory občasným recidivám se jí daří tlumočit pocit růstu a vývoje teorie. Tento posun perspektivy dobře ilustrují dva příklady, pro zdůraznění proložené kurzivou:

Spengler a Danilevskij: Od předobjevení k anticipaci

Teorie O. Spenglera tak byly o půl století předstíženy. Spenglerova práce je ve skutečnosti ve všech základních charakteristikách *pouhým opakováním* sociálních úvah Leontjeva a Danilevského [a jelikož Danilevskij předěšel Leontjeva o čtyři roky, je podle všeho „pouhým opakováním“ také Leontjevovo dílo]. (*Contemporary Sociological Theories*, pozn. na str. 26, kurziva doplněna.)

Je-li Spenglerova práce „pouhým opakováním“, zdálo by se, že je zbytečná a že neobsahuje nic, co by ji odlišilo od prací Spenglerových předchůdců. Sorokinův pozdější a nuancovanější soud však naznačuje něco jiného:

Ukázalo se, že Spenglerův *Der Untergang des Abendlandes* vydaný roku 1918 je jedním z nejpřínosnějších, nejdiskutovanějších a trvale hodnotných mistrovských děl první poloviny dvacátého století v oboru kulturní sociologie, filosofie dějin a německé filosofie. I když *Zápisník Západu* je celkově úplně jiný než dílo Danilevského, jeho základní konceptuální rámec se rámci Danilevského ve všech důležitých bodech podobá... Řada stran, jež Spengler věnuje podrobné analýze těchto proměn [v cyklu spo-

⁵² *Sociological Theories of Today*, Harper & Row, New York, 1966.

lečenských forem či systémů], je svěží, pronikavá a klasická. ... Navzdory svým nedostatkům *Zánik Západu* s největší pravděpodobností přežije jako jedno z nejdůležitějších děl první poloviny dvacátého století. (*Sociological Theories of Today*, str. 187, 196–197.)

Marx a Engels a jejich předchůdci: od antecededismu k anticipaci

Co se týče původnosti a teoretického obsahu Marxova materialistického pojetí historie (nikoli však Marxova praktického vlivu), dnes, jak se zdá... není možno tvrdit, že Marx přinesl na toto pole nějakou novou myšlenku nebo že předložil novou a z vědeckého hlediska lepší syntézu myšlenek, které existovaly už před ním. (CST, pozn. na str. 520, kurziva doplněna.)

V této své ranější práci Sorokin opakovaně zdůrazňuje, že ani Marxovy a Engelsovy konkrétní myšlenky, ani jejich syntézy nenesou nejmenší stopu originality, a dokonce končí klasickým krédem antecededisty:

Za prvé, z čistě vědeckého hlediska, co se týče zdravotních prvků jejich teorie, není mezi nimi nic, co by již dříve nevyšlovinili jiní autoři; za druhé, to, co je skutečně originální, není ani zdaleka vědecké; za třetí, jedinou předností jejich teorie je, že poněkud silnější a nadnesenou formou zobecňuje myšlenky, jež se objevily před Marxovou dobou. ... Jejich vědecké příspěvky nemáme dokonce ani proč pokládat za něco nadprůměrného. (CST, str. 545.)

Ve své pozdější knize je Sorokin vůči marxistické teorii sice i nadále nanejvýš kritický a stále pevně trvá na tom, že se nevyvinula *ex nihilo*,⁵³ je ale ochoten přiznat jí význačnou intelektuální (a ne pouze politickou) úlohu.

⁵³ Sama Marxova teorie historického vývoje vědy a myšlení samozřejmě předpokládá, že *ex nihilo nihil fit*. Jak to Marx vyjádřil ve známém

Karl Marx a Friedrich Engels umožnili svým rozdělením sociokulturních vztahů na dvě hlavní skupiny – „výrobní vztahy, [které] tvoří ekonomickou strukturu společnosti“, a „ideologickou nadstavbu“ ... nový život a plně rozvinutí ekonomické varianty dichotomických teorií. Téměř všechny novější teorie tohoto druhu jsou *variantami a rozvedeními* tohoto Marxova a Engelsova rozdělení. ... Marxova teorie je ve skutečnosti prototypem všech ostatních zde posuzovaných pozdějších teorií. (STT, str. 289, 296, kurziva doplněna.)

Je-li Sorokinova pozdější kniha archetypem, potom jsme snad svědky posunu směrem k jemněji rozlišujícím koncepcím vývoje sociologických idejí. To je posun k lepšímu. Podaří-li se hodit antecededismus přes palubu, sociologové budou mít možnost se soustředit na zjišťování *specifických* ohledů, v nichž novější rozvinutí idejí stavějí na minulých, aby bylo možno analyzovat povahu a podmínky kontinuity sociologického poznání.

pokusu rozlišit mezi souborem dřívějšího myšlení a tím, co on sám k tomuto souboru přidal: „Pokud jde o mne, nepatří mi ani zásluha, že jsem objevil existenci tříd v moderní společnosti, ani zásluha, že jsem objevil jejich vzájemný boj. Buržoasní dějepisci vylíčili dávno přede mnou historický vývoj tohoto boje tříd a buržoasní ekonomové ekonomickou anatomií tříd. Můj přínos spočívá jen v tom, že jsem dokázal: 1) že *existence tříd* je spjata toliko s *určitými historickými vývojovými fázemi výroby*, 2) že třídění boj vede nutně k *diktatuře proletariátu*, 3) že sama tato diktatura je jen přechodem k zrušení všech tříd a k *beztrždní společnosti*...“ – Marx v dopise Josephu Weydemeyerovi, 5. března 1852. [Viz český překlad v Karel Marx a Bedřich Engels, *Výbrané spisy*, sv. 2, přel. Ladislav Štol, Svoboda, Praha, 1950, str. 475. – pozn. překl.] Marxovo sebehodnocení nemusíme přijmout se vším všudy; dva z těchto tří příspěvků byly pochybnými projekcemi do budoucna, a jak dokládá Sorokin ve své pozdější práci, Marx přispěl i v jiných směrech než pouze k teorii společenských tříd. Chceme zde jenom ukázat, že jak Marx ve svém dopise, tak Sorokin ve své pozdější knize se pokoušejí rozlišit mezi pouhým znovuoobjevením a analytickými či syntetickými přírůstky, které posunují vědní kupředu.

HUMANITNÍ A VĚDECKÉ ASPEKTY SOCIOLOGIE

Na kontrast mezi tím, jaký postoj k velkým klasickým dílům zaujmají vědy, a tím, jaké místo jim vyhrazuje obory humanitní, se často poukazuje. Vyvěrá z hlubokých rozdílů v povaze selektivní akumulace, která probíhá v civilizaci (k níž patří věda a technika) a v kultuře (k níž patří umění, humanitní disciplíny a hodnotové systémy).⁵⁴ V exaktnějších vědách selektivní akumulace poznatků znamená, že klasické příspěvky, s nimiž přišli geniální či nesmírně talentovaní lidé v minulosti, jsou do velké míry rozvíjeny v pozdějších pracích, a to často lidmi nápadně menšího nadání.

Nejlepší vědeckým dokladem skutečně kumulativního poznání je, že dnes jsou průměrné mozky s to řešit problémy, do nichž se velcí duchové dříve ani nemohli pustit. Student, který studuje matematiku na vysoké škole, ví, jak identifikovat a řešit problémy, které vzdorovaly nejlepšímu schopnostem Leibnizů, Newtonů a Cauchyů.⁵⁵

⁵⁴ Rozdíl mezi společenskými, kulturními a civilizačními procesy zdůraznil Alfred Weber v „Prinzipielles zur Kulturosoziologie: Gesellschaftsprozess, Zivilisationsprozess und Kulturbewegung“, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 47, 1920, 1–49. Viz též podobnou analýzu od R. M. MacIvera, *Society: Its Structure and Changes*, Long & Smith, New York, 1931, str. 225–236, jakož i pozdější rozbor od R. K. Merton, „Civilization and Culture“, *Sociology and Social Research* 21, list.-pros. 1936, str. 103–113. Pro ilustraci tendence směšovat historii a systematickou teorii viz stručná přezkoumání pojmu „kultura“ a „civilizace“, jak jich užívají Herder, Humboldt, Guizot, E. Du Bois-Reymond, Wundt, Ferguson, Morgan, Tylor, Buckle, Gothein aj. v následujících pracích: Paul Barth, *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie*, Reissland, Leipzig, 1922, str. 597–613; H. S. Stoltenberg, „Seele, Geist und Gruppe“, *Schmollers Jahrbuch*, 1929, LV, str. 105 a dále; R. Eucken, *Geschichte und Kritik der Grundbegriffe der Gegenwart*, Leipzig, 1878, str. 187 a dále. Sorokin nabídl kritické přezkoumání tohoto rámce analýzy v knize *Sociological Theories of Today*, kap. 10.

⁵⁵ Charles C. Gillispie, *The Edge of Objectivity: An Essay in the History of Scientific Ideas*, Princeton University Press, 1960, str. 8: „... každý

Jelikož v exaktnějších vědách jsou teorie a zjištění z dosti vzdálené minulosti z velké části vtěleny do kumulativního současného vědění, oslavné připomínky velkých postav minulosti jsou v podstatě ponechány na historii dané disciplíny; vědci u pracovních stolů a ve svých pojednáních využívají hlavně novějších příspěvků, které ony ranější objevy rozvíjejí. Důsledkem této praxe je, že starší a často mnohem významnější vědecké příspěvky bývají začleněny do pozdějších prací smazány (i když i zde se najdou příležitosti a někdy významné výjimky).

V přímém protikladu k tomu zůstává v humanitních disciplínách každá klasická práce – každá báseň, drama, román, esej či historická práce – většinou součástí přímé zkušenosti následujících generací humanitních badatelů. Jak to názorně vyjádřil Derek Price, „kumulativní struktura vědy má texturu plnou krátkých vazeb – něco na způsob pletení –, kdežto texturu humanitního oboru učení daleko častěji tvoří nepravděpodobně spojuje s kterýmkoli jiným“.⁵⁶ Zkrátka a dobře, zatímco ve fyzikálních vědách a vědách o živé přírodě hraje přímá znalost klasiků malou roli, v humanitních oborech je velmi důležitá.

M. M. Kessler, další z těch, kdo zkoumali informační systémy ve vědě, celou tuto věc vyjádřil záměrně provokativním, ne-li přímo pobuřujícím způsobem:

Dokonce i ta nejlepší díla vědecké literatury časem pozbyvají veškerou hodnotu vyjma historické. V tom spočívá základní rozdíl mezi vědeckou a beletristickou literaturou. Pro pořádného studenta anglické literatury je například nemyslitelné, aby ne-

nováček na vyšší škole zná z fyziky více, než znal Galileo, který má více než kdokoli jiný právo nárokovat si čest zakladatele moderní vědy, a také než znal Newton, jehož duch byl nejspokojnějším ze všech, kteří kdy obraceli svou pozornost k přírodě.“

⁵⁶ Derek J. de Solla Price, „The scientific foundations of science policy“, *Nature*, 17. duben 1965, 206, 4981, str. 233–238.

četl Shakespeara, Milтона a Scotta. Seriózní adept fyziky může oproti tomu původní Newtonovy, Faradayovy a Maxwellovy spisy klidně vynechat.⁵⁷

Kessler chce svým tónem čtenáře pozlobit. A opravdu – z hlediska tradic humanitních disciplín a historie vědy vypadá jeho stanovisko jako projev moderního barbarství. Řada z nás jen těžko odděluje svůj historický a dokumentární zájem o průkopnická díla vědy od zájmu o další pokrok dnešní vědy, k němuž není třeba znát Newtonovy *Principia* nebo Lavoisierovy *Traité* z první ruky. Stejný nápor jako Kessler však výmluvně vyjádřil i jeden z otců zakladatelů moderní sociologie. Jazykem, který personalizuje nevyhnutelný proces začleňování a rozšiřování poznatků ve vědě, Max Weber říká:

Naproti tomu ve vědě každý z nás ví, že co vykonal, bude za deset, dvacet nebo padesát let překonáno. To je osud, ba smysl vědecké práce, jemuž se, srovnáme-li ji s jinými oblastmi kultury, o nichž jinak obecně platí totéž, ve zcela specifickém ohledu podřizuje a oddává. Každé „splnění“ vědeckého úkolu přináší nové „otázky“; volá po svém „překonání“ a chce zastarat. Každý, kdo chce vědě sloužit, se s tímto faktem musí smířit. Vědecké práce mohou jistě přetrvat jako „zdroje uspokojení“ díky své umělecké kvalitě nebo mohou zůstat důležité jako prostředky výuky. Vědecky se ale přejít – znovu opakujeme –, neboť takový je náš společný osud, a co víc, náš společný cíl. Nemůžeme pracovat bez naděje, že jiní pokročí dále než my. Tento pokrok v zásadě probíhá *ad infinitum*.⁵⁸

⁵⁷ M. M. Kessler, „Technical information flow patterns“, *Proceedings, Western Joint Computer Conference*, 9. května 1961, str. 247–257.

⁵⁸ Max Weber, *From Max Weber: Essays in Sociology*, přel. a red. H. H. Gerth a Ch. Wright Mills, Oxford University Press, New York, 1946, str. 138; výňatek samozřejmě pochází z jeho stále výmluvné výpovědi o „vědě jako povolání“. [Německý originál *Wissenschaft als Beruf* (1919) v Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*,

Na sociology stojící kdesi mezi fyzikální vědou a vědou o živé přírodě na jedné straně a humanitními disciplínami na straně druhé působí v jejich přístupu ke klasickým příspěvkům křížící se tlaky, a proto jen nesnadno přijímají závazek nastiněný Weberem. Jen málo sociologů se těmto tlakům přizpůsobí tím, že hrají čistě vědeckou roli, o níž mluví Weber, nebo naopak roli humanitních badatelů. Většina mezi těmito rolemi nejspíše balancuje a někteří z nich se je snaží sloučit. Tyto snahy zakotvit ve vědecké a humanitní orientaci zároveň zpravidla vedou ke smšování systematiky sociologické teorie s její historií.

Skutečnost, že společenské vědy stojí způsobem, jakým kumulují poznatky, mezi fyzikálními vědami a humanitními disciplínami, živě potvrzují tzv. citační studie, které srovnávají rozložení roků vydání publikací citovaných v jednotlivých oborech. Výsledky jsou pozoruhodně konzistentní. Ve fyzikálních vědách, které reprezentují takové odborné časopisy jako *The Physical Review* a *Astrophysical Journal*, se 60–70 % citací týká publikací, které se objevily během předchozích pěti let. V humanitních disciplínách, reprezentovaných časopisy jako *American Historical Review*, *Art Bulletin* a *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, představují citace z maximálně pět let starých prací 10–20 %. Někde mezi nimi se nacházejí společenské vědy, zastoupené takovými periodiky jako *American Sociological Review*, *American Journal of Sociology* a *British Journal of Psychology*, u kterých na publikace z předchozích pěti let odkazuje 30–50 % citací.⁵⁹ I další studie

Tübingen, 1922, str. 524–555; český překlad v Max Weber, *Metodologie, sociologie a politika*, přel. M. Havelka, Oikoymenth, Praha, 1998, str. 109–134; viz také slovenský překlad: M. Weber, *K metodologii sociálních věd*, přel. Ladislav Kiczko, Pravda, Bratislava, 1983, str. 233. – pozn. překl.]

⁵⁹ Jsem zavázán Dereku J. de Solla Priceovi, že mi zpřístupnil své dosud nepublikované údaje opírající se o 154 titulů periodik z různých oborů.

citačních vzorců dokládají, že tyto výsledky jsou v hrubých obrysech typické.

Na jedné straně přijímá sociologie orientaci a praxi fyzikálních věd. Výzkum se pohybuje od hranic vytyčených kumulativní prací minulých generací. Právě v tomto smyslu je sociologie historicky krátkozraká, úzce omezená a neefektivní. Na druhé straně si uchovává spřízněnost s humanitními disciplínami. Není ochotna vzdát se přímé obeznamenosti s klasickými díly sociologie a presociologie, v níž se spatřuje integrální součást zkušenosti sociologa jakožto sociologa. Každý současný sociolog, který si činí nárok na odbornou gramotnost, se přímo a opakovaně setkává s díly otců zakladatelů: Comta, Marx a Spencera, Durkheima, Webera, Simmela a Pareta, Sumnera, Cooleya a Veblena a ostatních z nedlouhého seznamu nadaných mužů, jejichž nesmazatelný punc je na sociologii patrný dodnes. Dlouho jsem sdílel tuto neochotu ztratit kontakt s klasiky, když jsem pro ni ještě neměl racionální zdůvodnění, a do jisté míry ji sdílím i nadále, což může být dostatečným motivem k zamýšlení se nad její povahou a zdroji.

Mezi hojně citační studie patří: P. E. Burton a R. W. Keebler, „Half-life of some scientific and technical literatures“, *American Documentation* 11, 1960, str. 18–22; R. N. Broadus, „An analysis of literature cited in the American Sociological Review“, *American Sociological Review* 17, červen 1952, str. 355–356, a „A citation study for sociology“, *The American Sociologist* 2, únor 1967, str. 19–20; Charles E. Osgood a Louis V. Khignesse, „Characteristics of bibliographical coverage in psychological journals published in 1950 and 1960“, *Institute of Communications Research, University of Illinois*, březen 1963. Seriózní citační studie musí samozřejmě rozlišovat mezi odkazy na výzkumné studie a na „hrubá data“, tj. historické dokumenty, básně a jinou literaturu vzdálené minulosti, jež badatelé v humanitních oborech kriticky přezkoumávají.

ERUDICE VERSUS ORIGINALITA

Zálibu sociologů v dílech jejich předchůdců nehají žádné velké tajemství. Sociologická teorie, již tvořili od nás ne tak vzdálení příslušníci vynikajícího rodokmene zakladatelů, má v sobě jistý stupeň bezprostřednosti a dnešní teorie je zase do jisté míry ozvukem mnoha posud nevyřešených problémů, jež rozpoznali dřívější průkopníci.

Zájem o klasická díla minulosti však také vnáší do historie myšlení intelektuálně úpadkové tendence. První z nich je nekritická úcta k bezmála každému výroku slavných předků. Ta se často objevuje v podobě zasvěcené, avšak pro vědu většinou nepřínosné exegeze komentátora. Právě tuto praxi má Whitehead na mysli větou, již jsme použili jako motto této kapitoly: „Věda, která se zdráhá zapomenout na své zakladatele, je ztracena.“ Druhou formou úpadku je banalizace. Jedním ze způsobů, jak se z pravdy může stát otřepaný a čím dál podezřelejší truismus, totiž je, když ji prostě dost často – nejlépe v nechtěné karikatuře – opakují lidé, kteří ji nechápou. (Příkladem je časté tvrzení, že Durkheim svou koncepci „nátlaku“ jako jednoho z atributů sociálních faktů přidelil nátlaku významné místo v sociálním životě.) Banalizace je evynikajícím prostředkem, jak vysát pravdu do na-prosté vyschlosti.

Studium klasických spisů zkrátka může být jak žalostně zbytečné, tak užasně užitečné. Všechno to závisí na podobě tohoto studia. Mezi bezkrevnými praktikami pouhého komentování a banalizace a aktivním sledováním a rozvíjením teoretických vodítek významných předchůdců je totiž obrovský rozdíl. A právě tento rozdíl je třeba vidět za ambivalentním postojem vědců k obšírnějšímu studiu minulých autorů.

Jejich kolísání má své historické a psychologické kořeny. Od počátků moderní vědy se tvrdilo, že vědci by měli znát dílo svých předchůdců, aby mohli stavět na tom,

k čemu se dospělo dříve, a aby uznali, co si uznání zaslouží. To pokládal za samozřejmost dokonce i nejvýšeňší zvěstovatel antischolastiky Francis Bacon: „...ten, kdo se připravuje a chystá něco objevit, prozkoumá nejprve to, co už o tom řekli jiní, a snaží se o tom mít jasno, potom k tomu přidá své vlastní úvahy...“⁶⁰ Tato praxe se od té doby vžila v podobě vědeckých pojednání, která vyžadují shrnutí teorie a zkoumání týkajících se daného problému. Důvod je zde stejně jasný jako známý: neznalost minulých děl často vede odsuzuje k tomu, že sám pro sebe objeví, co už je známo. Pro náš obor to následovně vyjádřil Sorokin:

Nevěda, že určitá teorie byla již dávno objevena, nebo že určitý problém byl pečlivě studován mnohými předchůdci, může sociolog snadno věnovati svůj čas a svou energii k odkrytí nové sociologické Ameriky, dávno již objevené. Místo pohodlného přeplutí vědeckého Atlantiku v krátké době nutné k studiu toho, co bylo učiněno před tím, musí sociolog podstoupiti všechny trampoty Kolumbovy, aby shledal, když jeho čas i energie jsou již zmařeny, že jeho objev byl učiněn již dávno před ním a že jeho námaha byla bez užitku. Takový objev jest pro adepta vědy tragedií a mrháním cenné schopnosti pro společnost i sociologii.⁶¹

Stejný případ se často popisuje i v jiných vědních oborech. Již zmíněný geniální fyzik Clerk Maxwell (který vedle své profese projevoval hluboký zájem o tehdejší

⁶⁰ Francis Bacon, *Novum Organum*, George Routledge & Sons, London, nedat., Aforismus LXXXII, str. 105. [Pro dokreslení Baconova názoru i ambivalentního postoje vědců k erudici mohl Merton uvést ještě navazující větu: „Takováto metoda je ovšem ničím nepodložená a točí se jenom v kruhu různých mínění.“ Viz český překlad: *Nové organon*, přel. Miroslav Zůna, Svoboda, Praha, 1974. – pozn. překl.]

⁶¹ Sorokin, *Contemporary Sociological Theories*, xviii–xix. [Český překlad (viz pozn. 51) str. 3. – pozn. překl.]

společenskou vědu) na počátku své vědecké kariéry poznamenal: „Čítám staré knihy o optice a zjišťuji, že spousta věcí je v nich daleko lepší než věci nové. Cizí matematici pro sebe objevují metody, které byly na Cambridge v roce 1720 dobře známy, ale nyní jsou zapomenuty.“⁶²

Zásada a zčásti i praxe prohledávání dřívější literatury jsou ve vědě zabydleny již dlouho, a tak nevyžadují žádné další příklady, které by je doložily. Důraz na opak – který sice nenabyl institucionalizované podoby, nicméně v praxi se také často vyskytuje – si však žádá, máme-li porozumět ambivalentnímu postoji vědců k erudici, poněkud podrobnější zdokumentování.

Přinejmenším po čtyři uplynulá století varují význační mužové vědy před údajnými nebezpečími erudovanosti. Historické kořeny tohoto postoje vyrůstají z revolvy proti scholastice komentátorů a exegetů. Galileo tak dává jasný signál k obratu:

... Člověk se nikdy nestane filosofem tím, že se bude věčně prokousávat spisy jiných lidí, aniž kdy pozvedne oči k dílu přírody ve snaze rozpoznat v něm pravdy již známé a prozkoumat něco z nekonečného počtu dalších, které je teprve třeba objevit. Tvrdím, že toto z člověka nikdy neudělá filosofa, nýbrž jen studenta jiných filosofů a odborníka na jejich práci.⁶³

Stejná myšlenka zaznívá i u Williama Harveye (ve slovech, která hluboce zapůsobila na Clerka Maxwella, jenž sám měl k erudici rozporuplný postoj):

Neboť ať již je to kdokoli, kdo čte autory a neabstrahuje pravdivé představy věcí samých (které jsou pojaty v autorových výra-

⁶² Lewis Campbell a William Garnett, *The Life of James Clerk Maxwell*, Macmillan and Co., London, 1884, str. 162.

⁶³ *Le Opere di Galileo Galilei*, Edizione Nazionale, Tipographia di G. Barbèra, Firenze, 1892, III, str. 395.

zech) pomocí vlastních smyslů, nezachycuje pravé ideje, ale klamně idoly a fantomy; sám si tak konstruuje určité přeludy a chiméry a veškerá jeho teorie a uvažování neznamená nic než sen bdícího a třeštění chorého.⁶⁴

Zákonitě tak nastala doba, kdy někteří začali ambivalentní postoj k erudici zjednodušovat na volbu mezi učenností a původní vědeckou prací. Na konci sedmnáctého století byl Temple, obhájce Klasiků, který znal vědu jenom z doslechu, ochoten ironizovat Moderní z následujícího důvodu:

Kdyby tyto spekulace měly odpovídat pravdě, potom nevím, jaké výhody můžeme nabídnout modernímu Vědění vším tím, co získáváme od Klasiků. Ba je možné, že lidé jimi mohou spíše ztratit než získat, mohou zmenšit Sílu a Vzrůst svého Génia tím, že ho omezí a formují podle génia jiných, mohou mít menší samostatnou Znalost, obsáhnou-li znalosti lidí před nimi... A kdo může navíc říci, zda učení dokonce Invenční člověka, jehož velké přednosti jsou dány už samou jeho Přirozeností a Původem, neoslábá a zda váha a množství myšlenek a názorů tolika jiných lidí nepotlačí jeho vlastní či nezabrání pohybu a kolotání těch, z nichž všechna invence povstává.⁶⁵

To, co Temple ve své naprosté neznalosti vědců pokládal za směšné, brali velcí vědci pozdější doby zcela vážně. Svůj rozporuplný postoj k erudovanosti také často vyjadřovali. Claude Bernard například tvrdí, že muž vědy musí znát práci svých předchůdců. Dále ale říká, že s četbou dokonce i tak „užitečné vědecké literatury... se to nesmí přehánět, aby nepodvázala ducha a neudusila invenci a vědeckou originalnost. K čemu je exhumace červy pro-

⁶⁴ Campbell a Garnett, op. cit., str. 277.

⁶⁵ Sir William Temple, *Essays on Ancient and Modern Learning*, red. J. E. Spingarn, Clarendon Press, Oxford, 1909, str. 18.

žraných teorií či pozorování prováděných bez náležitých výzkumných prostředků?“ Stručně a jasně, „špatně chápaná erudice byla a je jednou z největších překážek v rozvoji experimentální vědy“.⁶⁶

Duchové Bernardova formátu si s tímto ambivalentním postojem zjevně uměli poměrně snadno poradit – četli vybraná díla přímo se vztahující k jejich vlastní experimentální a teoretické práci. Matematik Littlewood se s tímto problémem vypořádával tak jako Bernard sám tím, že nejdříve se věnoval svým vlastním myšlenkám a potom, než zveřejnil své závěry, přezkoumal dřívější literaturu.⁶⁷ Tímto svým počínáním se Bernard a Littlewood vrátili zpět k postupu, který obhajovali učenci a vědci v dřívější době.⁶⁸

⁶⁶ Claude Bernard, *An Introduction to the Study of Experimental Medicine*, Henry Schuman, New York, 1949, str. 145; první vyd. r. 1865, str. 141.

⁶⁷ J. E. Littlewood, *A Mathematician's Miscellany*, Methuen Publishing Co., London, 1953, str. 82–83. „Je ovšem dobrou metodou, a tu jsem často uplatňoval, začít bez nějakého většího zacházení do stávající literatury.“ (Kurziva vložená.) Charles Richet v *The Natural History of a Savant*, přel. Sir Oliver Lodge, George H. Doran Co., New York, 1927, na str. 43–44 tuto metodu formuluje následovně: „Dobře informovaný badatel... může vědět o tom, co napsali jiní, příliš mnoho na to, aby byl sám opravdu původní. Snad by bylo lepší experiment zveřejňovat vždy pouze po hlubokém prostudování příslušné literatury, avšak před experimentováním by se člověk neměl zatěžovat příliš rozsáhlými znalostmi.“

⁶⁸ Dr. E. Bernard v dopise Johnu Collinsovi, 3. dubna 1671: „Knihy a experimenty jdou dobře dohromady, samostatně však vykazují slabiny, neboť nepoučeného člověka, aniž by o tom věděl, předešli už v jeho práci jiní a znalec autorů se zase namísto vědy kojí příběhem.“ Stephen Peter Rigaud, red., *Correspondence of Scientific Men of the 17th Century*, University Press, Oxford, 1841, I, str. 158. K souhře mezi erudicí a osobním pozorováním pak uvádí John Freind, lékař z přelomu 17. a 18. století: „Každý lékař bude provádět a měl by provádět pozorování na základě své vlastní zkušenosti; k lepšímu úsudku a správnějším zjištěním bude ale s to dospět, srovná-li navzájem to, co čte, a to, co vidí. Není ani potupou chápavosti člověka, ani omezováním jeho ducha říci, že oběho lze s prospěchem využít a že obé se dá příhodně vylepšovat ve

Jiní se se svým ambivalentním postojem vyrovnávají tím, že do značné míry rezignují na snahu stát se zběhlými v předchozí literatuře, aby mohli postoupit s vlastním dílem. Společenské vědy mají svou vlastní sbírku tohoto způsobu adaptace. Už je tomu dávno, kdy Vico s potěšením citoval Hobbesův názor, že kdyby četl tolik co jiní, byl by toho věděl stejně málo.⁶⁹ Herbert Spencer – o kterém lze říci, že nikdy dříve nebylo člověka, který by tolik psal s tak malou znalostí toho, co před ním napsali k širokému okruhu otázek jiní – pozvedl svoji nemoc (četba v něm vyvolávala závratě) a své nepřátelství k autoritě ve filosofii zkoumání, která neskýtala velký prostor obeznamenosti s předchůdci.⁷⁰ Freud zase opakovaně a zcela vědomě vyznával zásadu, že se ke svým klinickým údajům a teorii musí dopracovat bez nahlížení do dřívějších děl. Jak to vyjádřil při jedné příležitosti: „Své předchůdce znám opravdu velmi málo. Jestli se někdy tam nahore setkáme, určitě na mne budou zle pohlížet jako na plagiátora. Ale když zkoumat věc samu, ne o ní jenom číst v literatuře, skýtá takové potěšení.“ A dále: „V posledních letech jsem si ze záměrného rozhodnutí odřekl obrovské potěšení číst Nietzscheovy práce, protože nechci, aby mne při dešifrování dojmů zachycených v psychoanalýze rušila jakákoli očekávání získaná zvenčí. Proto musím být praven – což také ochotně jsem – zříci se v řadě případů, kdy pracné psychoanalytické zkoumání snad pouze po-

zkoumání a ověřování názorů a metod těch, kteří žili před ním, zvláště když vezmeme v úvahu, že nikomu se nebrání mít svůj vlastní úsudek a že nikdo není nucen věnovat se názorům kteréhokoli autora v míře větší, než v jaké je pokládá za slučitelné s rozumem a převoditelné do praxe. Nikdo se tedy nemusí obávat, že jeho přirozená bystrost, ať už je jakákoli, bude čtenou zmatena a svedena na nesprávnou cestu.“ *History of Physic*, London, 1725–1726, I., str. 292.

⁶⁹ *The Autobiography of Giambattista Vico*. Přel. Max Harold Fisch a Thomas Goddard Bergin, Great Seal Books, Ithaca, New York, 1963.

⁷⁰ *Autobiography of Herbert Spencer*, D. Appleton & Co., New York, 1904.

tvrdí pravdy, které tento filosof intuitivně rozpoznal, všech nároků na privenství.⁷¹

Právě zakládajícímu otci sociologie se tento druh adaptace na napětí mezi erudicí a originalitou podařilo dovést do absurdní krajnosti. Po tučet let, kdy psal *Kurs pozitivní filosofie*, držel se Comte „principu intelektuální hygieny“ – jednoduché taktiky spočívající v tom, že nečetl nic byt jen vzdáleně souvisejícího s předmětem svého zájmu, čímž svou mysl do čista omyl od všeho tak, že v ní nezbylo nic než vlastní myšlenky. V dopise A. B. Johnsonovi hrdě napsal: „Co se mne týče, něčtu nic jiného než staré a moderní velké básníky. Intelektuální hygiena mi neobyčejně prospívá, zvláště pokud jde o uchování původnosti mých osobitých úvah.“⁷² A tak zjišťujeme, že Comte vytýčuje nepřekročitelný, a v této krajnosti absurdní rozdíl mezi historií a systematickou sociologií; jako historik vědy se snažil rekonstruovat vývoj vědy pomocí poměrně rozsáhlé četby klasiků, kdežto jako tvůrce pozitivistického systému sociologické teorie nekompromisně ignoroval bezprostředně předcházející myšlenky, v neposlední řadě i ty, s nimiž přišel jeho někdejší učitel Saint-Simon, aby dospěl k jakési pickwickovské původnosti.

Vidíme tedy, že historicky se znovu a znovu navracející napětí mezi erudicí a originalitou je problémem, který je teprve třeba vyřešit. Od sedmnáctého století upozorňují vědci na to, že erudice často vede k pouhému scholastic-

⁷¹ První sdělení pochází z Freudova dopisu Pfisterovi z 12. července 1909; druhé z jeho „History of the Psychoanalytic Movement“, *Collected Papers*, I, str. 297. [Orig. viz pozn. 24 – pozn. překl.] Freud jasnoživě předpokládal, že později se budou vyhrabávat všechny možné anticipace jeho díla; vzdáleně i bezprostřední anticipace shrnul Lancelot Law Whyte v *The Unconscious Before Freud*, Basic Books, Inc., New York, 1960.

⁷² Dopis byl adresován Alexanderu Bryanu Johnsonovi a vyšel v novém vydání jeho pozoruhodného *Treatise on Language*, red. David Rynin, University of California Press, Berkeley, 1959, str. 5–6.

kému komentování ranějších děl, ne k novému empirickému zkoumání, a že hluboký ponor do starších myšlenek utápí originalitu, neboť ustaluje myšlení v nepružných konstrukcích. Navzdory těmto nebezpečím se však velkým vědcům ku prospěchu vědy dařilo kombinovat erudici a původní zkoumání – buď studovali pouze bezprostředně předcházející bádání věnovaná jejich problému, která, jak lze předpokládat, obsahují relevantní kumulativní poznání minulosti, nebo prohledávali i vzdálenější zdroje, to ale až poté, kdy dovedli své vlastní zkoumání do rozhodujícího stadia. Krajiní snaha osvobodit se od dřívějších myšlenek – jak o to usiloval Comte – se ale může zvrhnout v úzkostlivé přehlížení veškerých minulých teorií, které by se nějak dotýkaly daného tématu, a v umělé rozlišování mezi historií a systematickou teorií.

FUNKCE KLASICKÉ TEORIE

Dokonce ani otci zakladateli by se nemělo dovolit karikovat základní rozdíl mezi autentickou historií a systematickou sociologickou teorií, který jsme zkoumali. Neboť rozdíl, který jsme zdůrazňovali, se Comtovu rozlišení podobá jen málo nebo vůbec. Opravdová *historie* sociologické teorie se nesmí omezovat na pouhý chronologicky uspořádaný soubor kritických synopsí doktrín; musí se zabývat souhrou mezi teorií a takovými věcmi, jako jsou společenský původ a postavení jejích exponentů, měnící se sociální organizace sociologie, změny, které prodělávají myšlenky při svém šíření, a jejich vztahy k okolní sociální a kulturní struktuře. Nyní chceme načrtnout některé z charakteristických funkcí, jež má pro systematickou teorii důkladná průprava v klasických formulacích sociologické teorie.

Situace fyzikálních věd a věd o živé přírodě zůstává značně odlišná od situace společenských věd a sociologie zvláště. Zatímco fyzik jakožto fyzik se nemusí zahlobávat do Newtonových *Principia* a biolog jakožto biolog znovu

a znovu pročitat Darwinův *Původ druhů*, sociolog jakožto sociolog a nejen jakožto historik sociologie má více než dostatečný důvod studovat práce Webera, Durkheima a Simmela, a když na to přijde, také se příležitostně navracet k dílům Hobbesa, Rousseaua, Condorceta nebo Saint-Simona.

Důvod této odlišnosti jsme zde podrobně rozebírali. Ukazuje se, že ve fyzikálních vědách a vědách o živé přírodě se obecně lépe než ve vědách společenských daří zpřítomňovat relevantní kumulativní poznání minulosti a začleňovat je do pozdějších formulací. Tento proces zahlazování stop původu prostřednictvím začleňování do nového poznání je v sociologii stále vzácný. V důsledku toho dříve neobnovované informace posud čekají, až budou zužitkovány jako nová výhodiska. Současná využití minulé teorie v sociologii jsou však ještě rozmanitější, o čemž svědčí škála funkcí, jimž slouží citováni klasické teorie.

Mezi typy citací se nachází jeden, který neslouží ani pouhému komentování klasiků, ani využívání autority k vystavení průvodních listin dnešním myšlenkám. Místo toho vyjadřuje momenty afinity mezi našimi myšlenkami a myšlenkami našich předchůdců. Nejedeen sociolog učinil onu deprimující zkušenost, že zjistil, že jeho nezávislý objev je nechtěně *znovuobjevením*, a co víc, že jazyk klasického předobjevu, který nadlouho upadl v zapomnění, je tak svěží, výmluvný nebo nabízí tolik implikací, že jeho vlastní verze je potom v nejlepším případě pouze v těsném závěsu. V tomto rozporuplném stavu smutku nad tím, že přichází na místo už obsazené, a radosti nad krásou ranější formulace cituje klasickou myšlenku.

Pouze o jemný odstín se liší citace klasických děl, uváděné tehdy, kdy čtenář vyzbrojený vlastními myšlenkami najde ve starší knize přesně to, co měl na mysli. Myšlenka, která je jiným čtenářům posud skryta, se cituje právě proto, že je kongeniální s myšlenkami, které čtenář sám

rozvinul. Často se předpokládá, že citovat starší zdroj nutně znamená, že citovaná myšlenka či zjištění přišla tomu, kdo ji cituje, poprvé na mysl až poté, kdy ji přečetl. Nežádka lze ale doložit, že starší úryvek se uvádí pouze proto, že se shoduje s tím, k čemu čtenář sám dospěl. Zde máme co dělat s nepravděpodobně znějící událostí: dialogem mezi mrtvým a živým. Tyto dialogy se příliš neliší od rozhovorů vědců s kolegy současníky, ve kterých si libují, když objevují, že druhý souhlasí s tím, co bylo až do té doby myšlenkou omezenou na izolovaného člověka a snad dokonce podezřelou. Myšlenky nabývají novou platnost, když je nezávisle – ať už tiskem, nebo v rozhovoru – vyjádří ještě někdo jiný. Jedinou předností toho, že takovou myšlenku člověk objeví v knize, je jistota, že mezi publikací a jeho vlastní dřívější formulací téže myšlenky nebylo nějaké bezděčné ovlivnění.

Sociologové vedou „dialogy“ s klasickými formulacemi ještě jiným způsobem. Dnešní sociolog v klasicích často najde diskusi zpochybnující myšlenku, již byl ochoten prezentovat jako solidní a rozumnou. Následující úvahy vedou k strážlivé opatrnosti. Pozdější teoretik, nucený zamyslet se nad tím, zda se náhodou nemýlí, svou myšlenku přezkoumá, a zjistí-li, že je ve skutečnosti chybná, přeformuluje ji do podoby, jež využívá tohoto nikde nezachyceného dialogu.

Čtvrtou funkcí klasiků je poskytovat vzor intelektuální práce. Vystavit se vlivu takových pronikavých sociologických myslitelů, jako je Durkheim a Weber, nám pomáhá tvořit kritéria vkusu a úsudku v identifikaci *dobrého* sociologického problému – takového, který má významné implikace pro teorii – a učít se, co konstituuje vhodné teoretické řešení problému. Klasikové jsou tím, co Salvemini s oblibou nazýval *libri fecondatori* – knihami, které vybrušují schopnosti náročných čtenářů, kteří jim věnují soustředěnou pozornost. Právě tento proces podle všeho vedl mladého, a přesto velkého norského matematika Nielse Abela k tomu, aby si do svého zápisníku pozname-

nal: „Zdá se mi, že chce-li člověk v matematice postoupit, měl by studovat učitele, a ne žáky.“⁷³

A konečně, klasická sociologická kniha nebo stať, která stojí za čtení, stojí za opakované pročitání. Neboť část z toho, co potíštěná stránka sděluje, se v důsledku interakce mezi mrtvým autorem a živým čtenářem mění. Stejně jako je *Píseň písni* jiná, čteme-li ji v sedmnácti, a jiná, čteme-li ji v sedmdesátí, liší se v závislosti na tom, kdy jsou čteny, i Weberův spis *Wirtschaft und Gesellschaft*, Durkheimova *Le Suicide* nebo Simmelova *Soziologie*. Tak jako má nové poznání retroaktivní účinek v tom, že nám pomáhá rozpoznat anticipace a předznámenání ve starších dílech, umožňují nám změny v současném sociologickém poznání, problémech a ohniscích pozornosti načíst nové myšlenky v práci, jež byla vykonána dříve. Nový kontext nedávného rozvoje v našem vlastním intelektuálním životě nebo ve vědeckém oboru jako takovém uvádí do popředí myšlenky či názny myšlenek, které při dřívějším čtení unikly pozornosti. Tento proces ovšem vyžaduje intenzivní studium klasiků – onen druh soustředění, kterým se vyznačoval skutečně horlivý učenec (kterého popisuje Edmund Wilson), jenž, když byl vyrušen ze studia zaklepáním, otevřel dveře, vetřelce, který za ním stál, uškrtl a pak se vrátil ke své práci.

K neformálnímu ověření potenciálně kreativní funkce opětovného pročitání klasiků stačí prozkoumat marginálie a poznámky, které jsme si ke klasickému dílu zapsali při jeho prvním čtení a při jeho pročetí po letech. Nemá-li nám kniha podruhé co nového říci, procházíme vážnou intelektuální stagnací, nebo je duchovní hloubka klasického díla menší, než se mu připisuje, anebo se tyto nešťastné okolnosti vyskytnou současně.

⁷³ Tento výňatek z Abelova zápisníku je zaznamenán v Oystein Ore, Niels Henrik Abel: *Mathematician Extraordinary*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1957, str. 138.

To, co je důvěrnou zkušeností v intelektuálním životě individuálního sociologa, může začít platit pro celé generace sociologů. Tak jak nová generace akumuluje svůj vlastní soubor poznatků – jak se zvyšuje její citlivost na nové teoretické problémy –, začíná vidět ve starších pracích řadu „nových“ věcí bez ohledu na to, jak často byly tyto práce pročitány dříve. Ve prospěch opětovného pročitání starších děl hovoří hodné věci – zejména v tak nedokonale konsolidované disciplíně, jakou je sociologie –, ovšem za předpokladu, že takové studium nebude spočívat v pouhém bezmyšlenkovitém napodobování, jímž prostřednost vyjadřuje svou poctu velikosti. Pročtení starší práce novými brýlemi umožňuje současným sociologům nacházet svěží dojmy, které byly při prvním studiu zastřeny, a tak posílit staré, jen napůl dotvořené vhledy nově se rozvíjejícím zkoumáním.

Studium mistrů tedy zdaleka neslouží jen k sepsování historie sociologické teorie; obeznamenost s klasiky a její osvěžování má řadu jiných funkcí, které pokrývají širokou škálu od přímého potěšení, jež skýtá setkání s esteticky příjemným a výstižnějším podáním vlastních myšlenek, přes uspokojení z toho, že tyto myšlenky nezávisle potvrzuje někdo z velkých duchů, a výchovnou funkci, spočívající v rozvíjení vysokých kritérií stylu sociologické práce, až k interaktivnímu účinku, kdy studium starších spisů v kontextu dnešního vědění vede k rozvoji nových myšlenek. Každá z těchto funkcí má původ v nedokonalém osvojování minulé sociologické teorie, která ještě nebyla plně absorbována v následujícím myšlení. Proto se sociologové v dnešní době musí i nadále chovat jinak než jejich současníci ve fyzikálních vědách a vědách o živé přírodě a důvěrnému obeznámení se svými ne tak vzdálenými klasickými předchůdci se věnovat více než oni. Měli ale tato jejich činnost být přínosem, a ne pouze formálním uctíváním, mají-li dřívějších formulací teorie spíše využívat než je pouze oslavně připomínat, musejí vidět rozdíl mezi scholastickou praxí komentářů a exegezí a vě-

deckou praxí přesahování předcházející teorie. A co je nejdůležitější, sociologové musí rozlišit mezi dvěma různými úkoly – rozvojem historie sociologické teorie a rozvojem její současné systematiky.